

ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ ФИЛОЛОГ

ПОВРЕМЕНИ СПИС

ЗА СЛОВЕНСКУ ФИЛОЛОГИЈУ И ЛИНГВИСТИКУ

ИЗДАЈЕ

А. БЕЛИЋ

УРЕЂУЈУ:

А. БЕЛИЋ, СТ. М. КУЉБАКИН, СТ. ИВШИЋ и ФР. РАМОВШ

КЊИГА XII

ДРЖАВНА ШТАМПАРИЈА
КРАЉЕВИНЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ
БЕОГРАД, 1933

Старост народног епског песништва нашег.¹⁾

Између многих питања у историји наше народне усмене књижевности, нарочито у области песништва, епског, истичу се отвореношћу својом три. И поред све одлучности одговора које су на њих дали, на првом месту, проф. Т. Маретић и А. Серенсен, и поред озваничења њихова у настави ауторитетом Прегледа српске књижевности од проф. П. Поповића, она су остала отворена. Отворена за свакога који би се дубље заинтересовао животом усменокњижевног стварања народног и упустио се у проучавање његова стања у прошлости и садашњости.

1) Прво од та три питања, која се највише намећу, јесте о односу између писане и усмене књижевности за трајања Старе књижевности. Као одговор, наслеђен из ранијих прегледа (Новаквићева и др.), сматра се, у најкраћем речено, да су се оне тада развијале готово потпуно независно једна од друге, тј. да је усмена још и подлегала утицају писмене и примала из ње мотиве на прераду, обично апокрифске (Огњана Марија у паклу према Хожденију Богородице по муках, и др.), али да она писменој није ничим тај зајам узвраћала, нарочито не за време цветања писмене у средњем веку. За усмену се, по Прегледу (§ 35, стр. 49, у последњем издању, осмом, од г. 1927), каже: „... кад смо је, пре једног века, први пут пронашли, нашли смо је не у писаним споменицима старих библиотека и архива²⁾, него у живој речи

¹⁾ Извод из веће студије, несвршене; основа предавању одржаном 13 фебруара 1933 г. на Народном универзитету Коларчеву.

²⁾ То је речено с обзиром само на зборнике Вукове и његових последника у бележењу усменог песништва народног, без обзира на зборник др. Валтазара Божића: Народне пјесме из старијих највише приморских записа (Б. 1878. Друго одељење Гласника СУД, књ. X), који је постојао и пре

сељака“, а за писану, поред ранијег уопштеног мишљења да је она, нарочито уколико је оригинална, готово сва прозна, и по садржини и по облику, каже се у § 8 на стр. 9 у Прегледу: „и грчки стихови превођени су у нас скоро увек прозом.“¹⁾ А

првог издања Прегледа срп. књижевности. Зборник анонимног Немца с почетка 18 в. у редакцији проф. Г. Геземана у издању СКАкадемије (Зборник за ист., јез. и књ. срп. н. I одељ., књ. XII: Ерлангенски рукопис старих српско-хрватских н. п. Ср. Карл. 1925), накнадно је ослабио тачност тога тврђења у Прегледу.

¹⁾ Требало је ипак споменути који случај где су грчки стихови баш метрички тачно превођени, чак и са сликовима. Бар Романов божићни кондак (Дѣла дѣньса присоущствѣннаго ражданѣа), за који је проф. Ј. Живојиновић на стр. 82/83 у прегледу свом Српска и хрватска народна књижевност (Књиге за народ изд. МСрп., св. 137 и 138, Н. Сад. 1910) доказао тачно силабичко копирање грчког стиха (15, 15, 13, 13, 20). Уосталом, није оправдано, и погрешно је сматрати за стихове и песму устиковану само оно што се *данас* сматра за то. Свакако, требало се обазрети и на то, и понајпре, шта се у *време* оно сматрало за стих и песму устиковану, за т. зв. везани слог. А њега ми данас не можемо поуздано разликовати већ и зато, што је сваки слог, и везани и неvezани, писан на исти начин: у непрекиданости, и без великих слова, осем у почетку строфа, и с интерпункцијом друкчијега смера, и, највише, правописом који нимало није фонетички него неки неодредљиво, произвољно архаичко-графички. Тако на пр. „грешни епактит Андоније Рафаил“ г. 1420 (у запису под бр. 4950 у Љ. Стојановића Записима и натписима) каже за свој спис, за једну похвалу кнезу Лазару (у Споменнику СКАк. III, од стр. 81) да су *грозени стихи* *ниже въ концѣ рачнѣальства достигшима въ третѣго на дѣсти шехождѣнѣа* (груби *стихови* који, и поред његове највеће пажње, прелазе ван границе тринаестострукога оптицаја, тј. метра који се понавља). Међутим, кад се у логички одређеним целинама, које би се могле узети као стихови или полустихови, преброје самогласници како се то ради код силабичких стихова, и то било само они који се изговарају (као у фонетичким стиховима), било и заједно с оним што се по правописној традицији само пишу (ѣ, и за ј, па и оу као два, као у графичким стиховима), никако не може да се дође до некога *третѣго на дѣсти шехождѣнѣа*. Значи да се у време Андонија Рафаила одређивали и мерили стихови сасвим друкчије, примитивније; како, покушаћемо да покажемо доцније.

Затим, позната је ствар да се црквене песме (стихире, тропари, кондаци, псалми итд.), иако су на око „превођене прозом“, *певају*, и то не произвољно него по одређеним шаблонима, аријама, које се увек пред текстом за певање истичу као: „гл(ась)“ тај и тај, или „под(обънь)“ и друго. Значи, да се и сама арија шаблоном постале песме црквене узимала за *мешар* и при превођењу и при састављању нових „песама“, „стихова“, којим се именима називају ти текстови што нама данас изгледају као проза. Отприлике тако као што се за овај „прозно“ (без одвајања стихова а и без сликова) писани текст похвале св. Сави: „Венцима те китим, Саво, неувелим, зеленим, и похвалу појем теби, заштитниче свеги мој!“ не би знало

даље још: „Праве профане поезије у данашњем смислу има врло мало у нашој старој књижевности. По садржини, праве светске поезије уопште нема.¹⁾ По облику, праве је поезије, тј. песама у стиховима врло мало, једва нешто“ (Помињу се само: Константина, презвитера бугарскога, Проглас Јеванђеља, па Песма смрти и тринаестерачки стихови у једном пентикостару, штампаном у Влашкој г. 1649).

2) Друго је питање: кад управо почиње народно епско песништво наше? На њ је одговорио проф. Т. Маретић, прво у Раду 97 на стр. 75²⁾ закључком: „да се почетак XV вијека, тј. кратко вријеме иза косовскога боја (1389) има држати за доба у које је настала наша народна епика“. Затим је у Раду 132 на стр. 2 и 3³⁾ рекао: „Нити је доказано нити се може доказати, да је народ хрватски или српски имао јуначкијех пјесама прије свршетка XIV вијека“. И најзад, у посебној радњи Наша народна епика, на стр. 9, дао завршан одговор на ово питање: „Колико су времена прије почетка XVI вијека Хрвати и Срби имали јуначких народних пјесама, то ми не знамо нити можемо знати, јер немамо за то никаквијех доказа“. Поповићев Преглед, иако врло опрезно, не наводи текстуелно закључак проф. Маретића него још, разложно, о народној усменој књижевности уопште каже у § 35: „Ствар је

да су стихови, док се не би пред њих ставила напомена певачима „на под- (обије): Боже правде, ти што спасе“. И свакако да се тај текст већ не би могао певати на подобан „Хеј трубачу“, него би се за ту арију као метар устихованог слога морао текст *Преудешаваши*, на пр.: „Венцима те китим, Саво, неувелим ја, и похвалу појем теби, заштитниче мој!“ А то подешавање и преудешавање показује да ту није невезан слог него везан, стихови.

С обзиром на то имали би се у писаној старој књижевности нашој сматрати за поезију, *и по облику*, сви текстови који су одређени за певање (псалми, стихире и све остало друкчије названо у псалтирима, октоисима, триодима, службама светачким и др.), па и за свечано говорење (похвале свецима, надгробне речи). Све је то устихован и везан слог, а не проза. Прозом, по облику, не би се смео сматрати ни текст у јеванђељима и апостолима, јер и за њ има нарочити ритмички шаблонисан начин читања („чте- нија“). То би био „средњи“ рецитаторски, беседнички слог. Прозом би остало да се сматра само оно што је и по садржини то: историски и др. списи.

¹⁾ По садржини, још г. 1859 у XI Гласнику ДСС на стр. 166/167 објављено *Слово љубље* деспота Стевана (1402—1427), песма је, и сликована, а профана довољно да би се могла споменути (Видети за то и божићни број „Времена“ у г. 1930).

²⁾ Чланак: Косовски јунаци и догађаји у народној епизи, Rad ЈАк. 97.

³⁾ Књижевна обзнана: М. Халанскій, Южнославянскія сказанія о Кралевичѣ Маркѣ, Rad 132.

јасна, и природна у исто време, да је та усмена књижевност од давних, можда вајкадашњих времена расла и развијала се, полако и неприметно, у самом народу, у његовим најдубљим и најширим слојевима... ипак, под утицајем Маретићева закључка, навођење писмених сведочанстава о постојању епског песништва народног почиње такође тек Шишгорићем¹⁾ и Курипешићем²⁾ (крај XV в.), те не признаје дакле, као ни проф. Маретић, ни сведочанство Никифора Грегоре³⁾ (поч. XIV в.), ни Доментијана⁴⁾ (пол. XIII в.), још мање Попа Дукљанина⁵⁾ (поч. XIII).

3) Треће је питање: кад су постале епске, бугарштичке и десетерачке песме? Закључке А. Серенсена у Јагићеву Архиву⁶⁾ и посебно Преглед региструје у § 45 на стр. 58, о бугарштицама, овако: „Оне су се зачеле под грандиозним и несрећним утисцима најважнијих догађаја по Србе, осудних и великих битака Срба с Турцима на Марици (1371) и на Косову (1389), у јужним деловима некадашњих српских земаља а крајем XIV века... Напослетку су после пропасти угарске државе (1526) која је следовала пропасти српске (1459), пропале и нестале током XVII века.“⁷⁾ За песме краткога, десетерачкога стиха, закључци Серенсенови региструју се на стр. 87 у § 57 овако: „Песме краткога стиха нису се раз-

¹⁾ М. Шрепел у Грађи за повјест књиж. хрватске: Jurja Šišgorića spis „De situ Illyriae“ etc. 1487.

²⁾ П. Матковић у Старицама: Putovanje Bart. Kuripešića.

³⁾ В. Јагић у Раду ЈАК. 37, на стр. 111—112 у чланку: Crada za slovinSKU narodnu poeziju.

⁴⁾ Ђ. Даничић: Животи св. Симеона и св. Саве. Б. 1865.

⁵⁾ Ф. Шишић: Летопис Попа Дукљанина. Б.-Загр. 1928. (СКАкадемије Посебна издања, LXVII, књ. 18).

⁶⁾ Archiv für slav. Phil., Bd. XIV—XVI: Beitrag zur Geschichte d. Entwicklung d. serb. Heldendichtung; и засебно: Entstehung d. kurzzeitigen serbokroat. Liederdichtung in Küstenlande, Berlin, 1895.

⁷⁾ У Ерлангенском зборнику, састављеном у почетку 18 в. од песама, бележених пре свега у Славонији, Срему и Србији, налази се под бр. 51 на стр. 58 песма у несумњивом метру бугарштичком о некој Угриници (уобичајени назив за Мађаре у бугарштицама) и њеној кћери. За њу она каже у стих. 8 и 9, а дошњије и у стих. 12 и 13:

И моја је ћерка врсна (8) до два града невардана,

Два града невардана (7) и два коња оседлана.

Да је песма та у метру бугарштичком доказује нарочито ово понављање из стиха у стих са преносом само 7 слогова, по коме се никако не може рећи за њу да је састављена од „искварених осмераца“ које је писар само „просто написао у дугачком реду“, као што каже редактор Ерл. р. у напомени под текстом на стр. CXXV—CXXVI.

виле из песама дугога стиха, него су постале самостално, вероватно из некога стиха од 11 или 12 слогова; из песама дугога стиха узете су само извесне теме, кад је ред дошао да се и те теме опевају. Песме краткога стиха постале су најраније у XVII веку, на Приморју, у времену и на земљишту ускока и у вези са њиховом борбом за ослобођење домовине; њихово цветање може припадати почетку XVIII века. Затим су се јавиле у другој поли XVIII века у Босни и Херцеговини... После су се јавиле крајем XVIII и почетком XIX века у Црној Гори... Напослетку су се јавиле нешто доцније у Србији, изазване устанком српским¹⁾

Критичко расправљање др. Свет. Стефановића у Летопису МСрп.²⁾, изазвано споменутиим закључцима проф. Т. Маретића, као и коректурне напомене В. Јагића под текстом Серенсенова расправљања, док је излазило у његову Архиву, сасвим су ми поколебали и оно мало вере у тачност закључака обојице научника, поткрепљених и регистровањем Прегледа проф. П. Поповића. Да ли национална наука наша у питањима овим о епском песништву нашем није закључцима тим заведена на непоуздани, можда и криви пут? Који би пут истраживања могао бити поузданији? Осећао сам одмах да би то могао бити пут претходног свестраног проучавања савременог стања народног песништва епског, нарочито на самом терену јављања; пут на који је први указао Св. Вуловић чланком својим у Годишњици Н. Чупића VII: Прилог познавању садашњег стања усмене српске поезије (стр. 335).³⁾ Закључци добивени таквим проучавањем савременог стања епског песништва народног (о односу песме и првога певача њеног, песника, према догађају опеваном, по времену и терену; о начину преноса песме и њеног мењања при том и др.) дали би се, сва-

1) Нетачност свега тога рачунања Серенсенова показује већ сама појава Ерлангенског зборника, на почетку 18 века, са песмама десетерачким, посталим несумњиво раније, а у споменутиим областима.

2) Др. Св. Стефановић у Летопису МСрп. св. 266 и 267, у оцени Маретићеве књиге *Naša narodna epika*.

3) Лични рад Вуловићев у том проучавању остао је само књишким, кабинетским. Објављен доцније и у Годишњици НЧ XIV. Рад стручан на терену организовао је, пре ратова још, проф. Карлова универзитета у Прагу М. Мурко. Уз њега ради у том правцу данас нарочито проф. Немачког универзитета Г. Геземан у споразуму и сарадњи са др. А. Шмаусом, Митром Влаховићем, Р. Меденицом и др. сарадницима Гласника Етнографског музеја у Београду. Редакција загребачког *Zbornika za nar. život i običaje južnih Slovena* организовала је овакав рад, и на терену, чим је покренула овај наш значајан научни часопис, г. 1896.

како, с потребним обзиром на друкчије прилике у старини, у мери критички одмереној, применити и на живот и стање епског песништва народног у ранијим временима, а допринели би и тачнијем разумевању и тумачењу старих писмених сведочанстава о постојању народног песништва, нарочито епскога, у давнини. При проучавању савременог материјала упознала би се боље природа, структура његова, као и карактеристичне одлике његове (место и време налажења, могућна преудешавања и др.), на које би после, при проучавању материјала из прошлости, требало обраћати нарочиту пажњу. Не лутати очекујући изненађења, него знати где се могу наћи трагови, с оправданом претпоставком да оно што вреди за данас, углавном може вредети и за јуче и прекјуче.

С таквим схватањем истраживачког посла у проучавању старости наше епске поезије и свег осталог у вези с тим, предузео сам, у оретким одморцима од животног посла, књишко, не и теренско проучавање прво најновије формације епског песништва нашега, више заиста народскога него правог народног с обзиром на неупштеност пријема; а у исто време почео сам хватати и трагове слогу стихованоме на начин народне версификације у слогу нестихованоме, прозном, приповедном, у коме је одавна запажан. У савремено народно песништво рачунам и све оно усмено што је поникло или скупљано и објављивано током XIX века. После XIX-ог века, долази такво проучавање XVIII-ог, па XVII-ог, XVI-ог и тако даље докле би се дало. Сав тако проучени материјал од најновијега до најстаријега доба у животу наше народне поезије, својом целокупношћу и непрекидношћу јављања, ако је буде, могао би тек и да даде праву слику у могућној потпуности, и да појединачне појаве у временима разним узајамно објасни и оправда.

После ове претходне напомене, још једна.

Данас се стихом народне епске песме сматра готово искључиво *десетерац*, онај по схеми 4,6 ређе 6/4 (Кад се шћаше/по земљи Србији... и... по Србији земљи/да преврне) а са певачком, гусларском, схемом 4/4/2 (10⁴),¹⁾ који се стога нарочито и зове *ејским*

¹⁾ У другом стиху је прелом иза шестог слога само логичко-рецираторски, не и певачки, што се види по инверсији у поновљеном ставу, који би иначе гласио: У земљи Србији... Проф. Р. Јакопсон у најновијој студији *Über den Versbau der serbokroatischen Volksepen* (у тому VIII—IX часописа *Archives Néerlandaises de Phonétique Expérimentale*) на стр. 6 не сматра тај прелом иза 6. слога за *Einschnitt* него за *Halbkadenz, die meistens mit dem Einschnitt* (на 4. слогу) *zusammenfällt*.

за разлику од *лирскога, женскога* по схеми 5,5 (10⁵) који се данас налази обично само у песмама женским. Али, с обзиром на песме епске, ако баш не јуначке а оно легендарне и социјалноетичке (типа Вукове „Бог ником дужан не остаје“), пореклом са југа и истока наше националне територије, које су и целе испеване у том женском десетерцу, као на пр. у зборнику Б. Ангелова и проф. др. М. Арнаудова¹⁾ на стр. 118 (Струна невеста) с мотивом из Зидања Скадра исто као и у том стиху дата под бр. 7 у зборнику Верковићеу²⁾, па на стр. 119, 238, 239 (о Хајдук-Вељку), 246 (Јетрве зависнице) као, истим метром, и у Верковића под бр. 287, и у зборнику И. С. Јастребова³⁾ на стр. 57 (Заова и снаха) све с мотивом оне за пример узете Вукове песме, и др., па у Верковића, осим споменутих, и под бр. 289, и у Јастребова још и на стр. 50 (Јана и Селим), 51 (Јана и браћа јаничари), 55 (Женидба војводе Илије), 71 (Левен Никола и сестра) и др. — мора се епским стихом сматрати и тај десетерац схеме 5/5, нарочито онај обичнији у ком је други полустих 3/2: Већ ми упалте/воштану свећу (Јастр. стр. 265), Татка си имал/краља на земља (Јастр. стр. 80) и др. Они се стога лакше и промећу међу праве епске десетерце којима су и испеване песме из којих су последња два наведена примера. Да је раније тај женски десетерац (10⁵) био и више епски, показују неколики примери њиме испеваних песама и дужих и више епског тона, нађених надохват на првим странама Ерлангенског зборника, као бр. 8 (љуба се гради болна да би искушала Павла да ли је воли), па бр. 10 (голуби, послани од цара, питају Јелу девојку: може ли бити цару царица, може ли родит сина Уроша) или бр. 36 од преко 50 стихова са исто толико старинскога у животу који описује, и др. А да у песме дате у епском десетерцу (10⁴) и данас промиче по неки женски (10⁵) најбоље илуструје стих: От мене песен/от Бога здраве! којим певач обично завршује епске десетерачке (10⁴) песме у шопском Ђустендилском Крајишту.⁴⁾

1) Българска народна поезия. Отборъ народни поетически творения. Наредили: Б. Ангеловъ и проф. дръ М. Арнаудовъ. Софиа.

2) Народне песме македонски Бугара. скупио Стефан Верковић, књ. I, женске песме. Б. 1860.

3) И. С. Јастребовъ: Обычаи и пѣсни турецкихъ сербовъ, Ст. П. 1889. II издање.

4) Сборникъ за нар. умотв. и народопись, кн. XXXII. Кюстендилско Крайце, Йорданъ Захариевъ. Соф. 1918.

Раније, био је правим епским и „дуги“ бугарштитчки стих (схема обично: 7/8 или 8,8) с припевом. Уз ова два права епска стиха, краћи и дужи, мора се епским сматрати и осмерац, нарочито онај схеме 4/4 што се јавља у *колским* песмама, врло старим, одржаним у епском тону најдуже у Црној Гори, где се тај осмерац у таквој служби јавља и ван кола, на пр. у познатој новијој песми о сердару Јолу Пилетићу. И Вук у Рјечнику уз реч „вијалиште“ наводи „по сјећању“ почетак једне епске, вероватно колске и црногорске песме:

Шатор пење Угрин Јанко,
Украј Саве воде ладне,
На вилино игралиште,
На јуначко разбојиште,
И на вучје вијалиште...

слично оној под бр. 181 на стр. 260 у Ерлангенском рукопису о Краљевићу Марку. И млађа, лаутарска, о смрти Хајдук-Вељка (Књигу пише Мула паша) у овом је осмерцу епском.¹⁾ Па би се епским стихом морао сматрати и дванаестерац схеме 6/6 (12⁶) односно 4/4/4 (12⁴), којим је још с краја XIV века забележена глагољницом епска песма о св. Ђорђу како избавља царску кћер од дракуна, песма по обради својој толико народска да јој не смета ништа, што је уметничка творевина, да је поменемо овде.²⁾

Па би се, с удруженим правом свих досада споменутих епских стихова, морао назвати епским и онај, у основи још тонички мешовити стих, очуван у епским песмама македонским. У њему се наизменично, обично у паровима, јављају и осмерац (8⁴), и десетерац (10⁴), и дванаестерац (12⁶), па и бугарштитчки стих. Интересантна је и илустративна ова мешавина свих споменутих

¹⁾ Иначе, песме са крајњег националног истока нашег подлежу и метричком утицају бугарске епике која је готово сва, и „хајдушка“ и „јунашка“ у зборнику Ангелов-Арнаудова, у осмерцу схеме 3/2/3 (Думитру мама думаше), познатом у нас претежно у свадбеним песмама (Ђевер ми снаси доигра), тако да би се за разлику од колског, епског (8⁴), могао назвати свадбеним, женским (8³). Према десетерцима, могу се оба узети као основе њихове, из којих се добивају ширењем, уметањем или дометањем двосложног епитета у другом одн. трећем „полустиху“. Од 8³ постаје 10⁵ (Турчин ми кара-клетаробиња, Анг. Арн. стр. 133) као што од 8⁴ постаје 10⁴ (У Божића три-златна-ножића, Вук, V стр. 143 и 144). И у Ерланг. рук. оне што их Г. Геземан означаје као бугарске, у метру су 8³ (бр. 30, 33, 48 и др.).

²⁾ Нашао је Ј. Вајс у глагољском пергаментском рукопису под бр. 11 у словенској колекцији париске Народне библиотеке и објавио у загребачким Стариinama XXXI.

стихова у једној епској песми из Ђевђелије (у рукописној збирци Академије наука у Београду) о Марку и детету Дукађинчету. Ту се за Марка каже да је тражећи Дукађинче:

Нити јало ни чекало,	8
Право спрема добра која,	8
Па си зеде тешка буздогана,	10
Па си тегне у града Будима.	10
Зора га зазорила (7) у будимско равно поље,	15
Там си најде Марко деца талчаришта ...	12

Таквим је мешовитим стихом испевана на пр. и мађедонска варијанта песме о бекству св. Саве у Св. Гору, историској истини најближа, она што ју је објавио Ј. Томић у Академијином Гласу 84 (стр. 209), као и оне што их је саопштио у прилогу својој Историји у народним песмама о Марку Краљевићу (Б. 1909), од стр. 181 до 208, из збирке Симе Н. Томића. Слично смењивање ових силабички различних стихова налазимо и на западној крајини наше националне територије, у Белој Крањској, на пр. у песми Краљевић Марко казнује своје жено под бр. 50 у првом „снопићу“ зборника К. Штрекеља *Slovenske narodne pesmi*. Она почиње овако:

Kraljević se Marko na vojnicu spravlja,	12
Svojo ljubo na domu ostavlja,	10
Pred ko pojde tamo joj govori:	10
Bogu tebi, verna ljubo moja,	10
Čuvaj dvora i poštenja,	8
Čuvaj decu i grada beloga	10...

На питање које се овде намеће: зашто се то тако лако узајамно смењују ти силабички разнолики стихови, намеће се и један најпростији одговор: зато што је у свима тим стиховима један заједнички исти *завршак*. Тим именом зовем онај „други, споредни прелом“ (по Маретићевој Метрици),¹⁾ онај што се у гусларском певању онако чујно истиче развлачењем и одвајањем деветога и десетога слога (Пошетала/царица Ми-лица Испод града/бијела Кру-шевца ...); а сматрам га баш *главним*, главнијим и од броја слогова и од првог „главног“ прелома, као најосетнији карактеристикон не једног само епског стиха него целе једне групе, једног система, једног, рецимо, заједничког, општег, тонички растељивог *основног* стиха. Значај тога *завршка* види се и у туђинским епским стиховима. Да споменем само класични хексаметар са облигатним двосложним (спондејским) завршком, па

¹⁾ Т. Маретић: Метрика нар. наших пјесама у Radu 168 и 170, и засебно

претежно тросложни завршак у народном руском биљинском стиху. Мислим да сам у праву што не сматрам тај мешовити епски стих као позније насталу мешавину раније силабички већ фиксираних стихова епских (8⁴, 10⁴, 12⁶ и бугарштичког), него напротив као најопроданије претпостављени основни, примитивни, тонички епски народни стих наш. Из њега су се они остали, као епски, издвајали фиксирајући се силабички и цезурно. Старину његову доказивао би најбоље онај од др. Ившића у последњој књизи Грађе за повијест књижевности хрватске (књ. IX, Загр. 1932) на тексту Решетарова Либра од мнозијех разлога¹⁾ васпостављани силабички онако растегљиви стих, окарактерисан само *завршком*, обично и сликованим још. Поред оних што их је др. Ившић истакао као сликоване, могу се додати и други још, са завршком у асонанци или само двосложним, на пр. одмах с почетка песме :

Пробуди се јуре, душе моја,	10
Тере виђи гдје си и како су дјела твоја.	14
Ако обра мимо све љубити Бога,	12
Тадај јеси племенштином нељескога рода;	14
Ако ли ино пољуби веће Бога,	12
Изгубила си: племена ћеш бити пакленог рода ...	16

За XIV век постојање таквог силабички још не фиксираног стиха само са завршком што га истиче слик, доказује и запис кнеза Новака,²⁾ сина кнеза Петра, а витеза Лоиша краља угарскога, на глагољском пергаментском рукопису у год. 1368 о ништавости овога света :

Ере гдо га веће љуби,	8
Да га брже згуби;	6
Ну јоште помисли сваки сада	10
Ча се најде от нас тада,	8
Гда се душа страхом смете	8
А дила им се крити нете...	9

Међу силабички засебно фиксираним стиховима данас је најраспрострањенији у епској служби десетерац (10⁴). Ни у лирским женским песмама није улога његова мања од улоге кога било „женског“ стиха. Има га данас обилато и у свадбеним и у тужба-

¹⁾ Либро од мнозијех разлога, дубровачки ћирилски зборник од г. 1520, издао Милан Решетар. Б. Ср. Кар. 1926 (Зборник за ист., јез. и књ. срп. н. I од. Књ. XV, изд. СКАкадемије).

²⁾ Dr. Đuro Šurmin: Hrvatski spomenici, sv. I, br. 22, str. 85 (Monum. histor.-jurid. Slav. merid. Acta croatica. Vol. VI. Zagreb. 1898.).

личким иначе првенствено осмерачким обеју схема. Територија његове употребе, нарочито епске, прелази границе наше националне територије. Служе се њиме на пр. и Бугари¹⁾ и Арнаути²⁾). На нашој пак националној територији, и само као епски и нарочито баш као такав, десетерац (10⁴) се простире од Ђевђелије до Марибора³⁾ и од острвља јадранског⁴⁾ до Суботице⁵⁾). Значи да га има у свима разноликим дијалектима нашега укупног језика, српскохрватскога и словеначкога. Значи да се прилагођује свима разноликим акцентуацијама у нашем општем језику, и новој и *старај*, очуваној у знатном броју наших дијалеката. А то значи да се могао и развити још у време када је *стара* акцентуација владала на целој језичкој територији нашој.

А зашто је десетерац епски неограничен, не само теренски него, можда, и временски? Свакако зато што је, осем само епског осмерца, најпростији стих народни, ритмом својим најближи општем ритму језика нашега; зато што се од обичнога говора, од правога говора народнога са очуваним акцентима и квантитетом, од говора који странцима тако личи на певање, разликује само *уједначенијим ришмовањем* и *редовнијим кићењем* украсним епитетима. А ритам му се постиже, поред силабизовања и цезура, чешћим *инверсијама*, ређе и *сликованим* завршцима. У крајевима где се и данас одржава епско гусларско песништво народно, у Црној Гори на пр., говори се њиме, прича се њиме, пословици се њиме, нехотице и неприметно, нарочито у свечанијим приликама.

По раније споменутом методу истраживања уназад, прегледао сам прво народске епске песме из последњих ратова колико их је објављено у Малом журналу⁶⁾ за год. 1912—1915; за раније ратове у XIX веку разгледао сам песмарице и календаре Јеремије О. Караџића⁶⁾ за год. 1877 и 1878; за ранију још Мађарску буну

1) Сборникъ за нар. ум. и народописъ, кн. XXXI. Кр. С. Стоичевъ: Тетевенски говоръ. Соф. 1915, и др.

2) Гр. Божовић, Приповетке; изд. СКЗадруге, књ. 191, у Речнику при тумачењу речи „Лаута“.

3) Dr. K. Štrecelj, Slovenske narodne pesmi, sporič I-IX, Ljubljana, 1895-1905.

4) Hrvatske narodne pjesme у издању Матице хрватске; проф. Г. Геземан у Archiv-у für sl. Phil. Bd. XLII у чланку Volkslieder von d. Insel Curzola, стр. 8—30.

5) Blaž Raić, Narodno blago I, svatovske pesme. II izdanje. Subotica 1923.

6) Јеремија О. Караџић, Шуматовац, Календар за г. 1878. Б. 1877.

исто тако песмарицу Глише Зубана¹⁾ с обзиром и на Милутиновићеву Србијанку и песме Ф. Вишњића о Устанку. Тим проучавањем утврђено је, најкраће речено, оно што утврђују и савремене и раније песме црногорске а што се доста јасно види и из података што их даје Вуловић у споменутом чланку свом у Годишњици VII. А то је:

1) да су први творци *историских* песама народних, односно народских док не постану народне, обично сами *учесници* у борбама о којима се пева, или бар *очевици* или, у најмању руку, *савременици* опеваним догађајима; да је тј. основни тип епске народне песме онај који бисмо могли назвати *савременским* и *саштенским*, који управо једини и даје пуно право народној песми на име *историске*, не само мотивске песме;

2) да је, по основном схватању народних или народских, „усмених“ књижевника, насупрот схватању оних „писмених“, стихованом причању главна одлика *истинитост*: све што народна усмена књижевност сматра за важну историску истину, достојну да се и за потомство сачува у форми неизменљивој, све то она казује у стиховима, и стога нам се народна историска традиција и сачувала претежно стихована;

3) да би нове песме о новим догађајима добиле потребне веродостојности, оне се прилагођавају старим опште познатим песмама народним, које су за њих *шаблони*.

Ево и мало потврда за то: за 1): Први песници бораба у последњим ратовима били су *рањеници*. Бацковићу, рањеном на Куманову 11 октобра, песма о том боју штампана је 31 истог месеца; Васићу, рањеном на Штипу почетком јула 1913, штампана је песма о томе 25 истог месеца, итд. Први се извињава што не „прича“ до краја: Више, браћо, писати не умем, Јер сам већу рану задобио, У томе сам у несвести пао, Не знам, браћо, шта је после било... Један „телеграфиста“ с Једрена, да би се истакао као учесник у заузећу града које опева, напомиње нарочито: А и ми смо у тој борби били, Телеграфску линију подигли... Други се труде да себе истакну бар за очевице и савременике, на пр. Антић, коме је већ 26 августа штампана песма о зверствима аустриским у Шапцу с почетка тога месеца, каже: Мила браћо, ја сам тамо био И очима својим све видио. Уопште, од 36 народских песника у Малом журналу велика већина их је несум-

¹⁾ Глиша Зубан, Бој Срба с Маџарима 1848—1849. Б. 1850.

њивих учесника (25), од којих трећина и рањеници (8), очевидаца је 8 а само савременика тројица.

2) Колико народ полаже на истинитост и веродостојност стихованог причања види се лепо на пр. у оном што Симо Шобајић (О Црногорцима, стр. 81) каже за Црногорце, међу којима је долазило и до писмених тужаба суду против народских песника, на пр. против официра Ђуричковића. Његова је збирка песама, после прегледа нарочите комисије, забрањена — јер му песме „нијесу истините“. Стога и многе песме у Малом журналу почињу готово облигатним: Станте, браћо, да вам песму кажем, *Истиништу*, нећу да вас лажем.

3) Ушаблонисавање нових песама пратио сам готово у току. Као познаник официра из Другога пука, добио сам на преглед још у Битољу одмах по првом паду његову г. 1912 рукописну збирку десетерачких песама о борбама тога пука, спеваних од једног војника Топличанина. Сећам се добро да је у њима командант пука претстављен као кнез Лазар, а команданти батаљона (г. г. Наумовић Јоца, Ценић Симеоне и др.) као кнежеве војводе Милош, Милан, Срђа и др. У опису свакога било је и „соколова ока и погледа“ и сваком скоро беху „мрки брци пали до рамена“, иако је већина била обријала и брчиће у страху од заразе; па се и у опису борбе певало „ману сабљом и десницом руком“, иако су официри носили тада, место сабаља, штапове пентрајући се по врлетима Бабуне и Мукоша. У Малом журналу од 25-I-1913 штампана песма „Заузеће Битоља“ по композицији је својој копија познате Вишњићеве о Кулину капетану и боју на Мишару. Овде кадуну Кулинову замењује султан, а Кулина самог Фети-паша, па султан на надлежном месту пада и у несвест као кадуна, а Фети-паша гине по пропису: Погоди га српска брзометка, Посред га је чела погодила, У повије међу очи двије... У другој једној о истом догађају (Мали журнал од 27-I-1913) гине опет по другом шаблону: Поче бежат уз Бабу планину, Ал га стиже Србин на ђогину, Па потеже сабљу од појаса, Фети-пашу укиде са гласа, Мртва глава на земљицу паде...

Осим непосредног прегледања епских песама народских последњег формирања, предузео сам и истраживање *стихованог* народног причања у нестихованоме, прозноме, у *народним приповешкама*, и то у трима знатнијим збиркама: Вуковој (друго државно издање г. 1928), Академијиној у редакцији проф. В. Чајкановића, и у најраније објављеној Атанасија Николића (I издање

год. 1842/43, II издање г. 1899). Запажено је, наиме, да се у неким приповеткама народним у прозно причање меша и стиховано, десетерачко, и то не само појединим стиховима него и целим низовима њиховим. Нарочито на пр. у Николићевој „Где је срећа ту је и несрећа“ (бр. 3 у I издању, бр. 12 у II), која је варијанта Вукову „Гвозденом човјеку“ (бр. 53), у коме такође има стихованог причања; па у Чајкановићевој „Смрти Милоша Обилића“ (бр. 141 стр. 385), која је одломак „прозне“ варијанте Петрановићевој¹⁾ „Пропати царства српскога“ (стр. 186); или у Чајкановићевој причи „Јовић и див“, варијанти Вукове и Шаулићеве²⁾ песме „Јован и дивски старјешина“ или у Вуковим прозним варијантама песме „Змија младожења“. Већином, дакле, у препричавању мотива опеваних иначе и целих у стиховима народним³⁾.

Код тих у прозно причање уплетаних стихова, десетерачких, могу се разликовати углавном ова четири типа: **а)** *случајни*, нехотични, искрсли већ и зато што се ритам епског десетерца мало разликује од општег ритма нашега језика; на пр.: *Онда ћеш га видеши кроз рују* (каже невеста матери Змије младожење, код Вука); *Много су се били обршали А не би се сами ни сешили* (Турци, како да скину оклоп Милошу, код Чајкановића); затим **б)** приметно удешени, *намерни*, ново начињени: *Од јунака да скину оклопа* (не: оклоп! као у Вуковој песми о Краљевићу Марку и Муси: *Наковња је пола пресекао*), у непосредном наставку наведена два случајна стиха о Милошу, код Чајкановића; *Да јосече ша два злашна бора* с дометком заменице *ша* плеонастички, код Николића (стр. 93 у I или 199 у II издању); па тип **с)** *гоштови* стихови, познати из народних песама: *Руке шире, у лица се љубе* (Вук Н. прип. стр. 164) *Па шша Бог да и срећа јуначка* (Чајкановић, стр. 227); и *шиш d)* опет познати већ стихови народних песама али не очувани као стихови него покварени, попрожени: *Од бисера и од драгога камења* у првој Вуковој прозној варијанти Змије младожење; *Ево шеби, бако, жао за самошу* у Николића (стр. 195 у II изд.).

¹⁾ Б. Петрановић, Српске народне пјесме из Босне и Херцеговине. Издање С. уч. друштва. Б. 1867.

²⁾ Српске народне пјесме из збирке Новице Шаулића. Б. 1929.

³⁾ Интересантна је последња прича у Шаулићевој збирци: Српске народне приче (Б. 1926) под бр. 221: *Пашина кћи која цепа хаљине*. Она је готово сва у десетерцу, много више него икоја од горе споменутих, а где у њој између стихованог дође и нестиховано причање, опажа се да је то обично због употребе (скупљачеве?) целих облика (*дошао м. доша* и сл.).

Највише је, сасвим природно, оних *случајних*. Њихово сведочанство као трагова постојању десетерачког народног песништва у време из кога су, врло је непоуздано. До које мере може ићи њихова случајност најбоље показује чињеница: да се ти привидни трагови десетерачког песништва народног могу наћи и у сваком другом тексту прозном, и не приповедном, па и то не само у језику нашем него и у другим. Да наведем само из немачкога, случајно запажене на пр. у Лесинговој прозној комедији *Minna von Barnhelm*, у чину II, у 3. појави, кад Мина каже Франциски: *Freue dich doch mit, liebe Franziska* па одмах затим у истом говору опет: *Sprich, Franziska, was soll ich dir geben!*¹⁾ Или у средњегрчком из Псеудокалистенова романа о Александру Великом, кад на пр. Филип одлази у рат и прети Олимбијади одбацавањем, ако му до повратка не роди сина: *ὅτι ἔδιν μὴ μοι τέξῃς τέκνον.*²⁾ Или у латинском, на пр. у Дукљаниновом Летопису где прича о нападу Самуилову на Владимира: *congregato magno exercitu* (стр. 331 у издању Ф. Шишића).³⁾ Из францускога, нарочито из старофранцускога на коме је испеван цео спев о Ролану у фонетичком десетерцу типа нашега (10⁴), било би сувишно и тражити примере. Итд.

Али, место тих случајних, стихови типа *b*, *c* и *d*, оба последња као *loci communes*, кад се нађу у прозним приповедним умотвори-нама народним, могу већ послужити као поуздан доказ да је у оно време из кога је та проза, а свакако и раније још, било и народног песништва приповедног, епског, у метру чији се трагови нађу.

При хватању тих трагова стихованог народног слога у нестихованоме, а првенствено у текстовима и одржаним онако како су их дали написане сами „усменокњижевни“ писци-приповедачи, као што је на пр. Груја Механчић од Вукових⁴⁾, Воркапић,

¹⁾ Оба става на стр. 36. у издању књижаре „Време“: Школски писци, I, *Minna von Barnhelm oder das Soldatenglück*. За школску употребу припремио др. Драгољуб Обрадовић, проф. Држ. трг. акад. у Београду.

²⁾ Из текста што га је навео А. Веселовски у студији о Српској Александрији у *Журналу Мин. нар. просв.*, том 40, стр. 146.

³⁾ СКАкадемија: Посебна издања књ. LXVII, књ. 18: Фердо Шишић, Летопис Попа Дукљанина. Б.-Загреб 1928.

⁴⁾ Интересантно је да у оних 11 приповедака што их је Вук по сећању из детињства или туђем причању (Т. Подруговића, једног просјака у Н. Саду) целе писао, нема готово никако стихованог причања. Само у Пепељузи (бр. 32, на стр. 105—109) има један пут: Пошто оне отиду у цркву (стр. 107), случајно сасвим, јер на другим местима и та реченица је у прозном слогу: Пошто њих двије отиду у цркву (стр. 108) Вук као да је нарочито избегавао мешање стихова у прозно приповедање.

Мутић и др. од Чајкановићевих, Пантелић од Николићевих, могло се углавном утврдити: да они *намерно* подешавају своје нестиховано причање народном стихованом, десетерачком, да уплећу десетерце и новоначињене (*b*) и готове (*c* и *d*), из познатих народних песама о истом мотиву или о другом, у провидној намери да причању свом даду једну лепшу, више књижевну, уметничку форму. Они то чине:

а) уопште, на местима дирљивијим, осећајнијим, која потсећају на слична у правим народним песмама;

б) најчешће у директно наведеним *говорима* личности о којима се прича, у њиховом узајамном апострофирању; нарочито

в) у говорима поентним, свечаним, јуначнијим;

г) у фразама које имају значај афоризама, *пословица*, *сентенција*;

д) готово редовно у кажама, причама о историским личностима, познатим и из стиховане народне традиције; па, према томе,

ђ) и у романтичним причама које постоје и у којој стихованој обради (Змија младожења, Јован и дивски старешина и др.).

Споменута под г) тежња за фиксирањем фраза са значењем афоризама, пословица, спомоћу народних стихова, истиче се нарочито у формирању *народних пословица* наших. Колике од њих говоримо ми у сталној, фиксираној форми и не осећајући да су то стихови, на пр. десетерци. Ево их тек неколико из Вукова зборника¹⁾: На псу рана / на псу и зарасла; Ни злу теци / ни добру остави; Позна деца / готове сироте; Батина је / из раја изашла; Гладан курјак / посред села иде; Истиха се / печеница пече; Каква мајка / онаква и ћерка; Два лешника / ораћу су војска; Зло се даље чује / него добро, итд. Боље се већ осећају као стихови ако су удружени са сликовима: Жив ми Тодор / нек се чини говор; Обећање / лудом радовање; Изићи ће / дело на видело; или, ако су стихови везани у парове: Кад лисица / преко леда пређе, Онда можеш / топове возити — која је, ипак, и у Вука, наведена као прозна. Најбоље се осећају стихови у пословицама узетим из народних песама: Неста блага / неста пријатеља; Латини су / старе варалице; нарочито у стихованим паровима: Где је срећа / ту је и несрећа, Где несрећа / ту и среће има; Бој не бије / свијетло оружје, већ бој бије / срце у јунака — коју тако, у ијекавској форми, говоре и екавци и икавци, итд. Теже се

¹⁾ Вукова Дјела: Српске народне пословице и друге различне као оне у обичај узете ријечи, држ. издање, III. Б. 1900.

ипак осећају као стихови ако су и у паровима, кад нису из познатих народних песама: Док се човек / дима не надими, Не може се / ватре нагрејати, итд.¹⁾

*

Осамнаесџи век. Трагови народног стихованог слога у прозним текстовима и ненародним пре XIX века запажени су на пр. у првим новинама нашим, у Славеносербским вједомостима бечким за год. 1793, у бр. 44 од 27 маја,²⁾ и то у преводу, вероватно из званичних Бечких новина, у опису фрајкораца који су тада упућивани против револуционарне Француске, преко Инзбрука, одакле је и допис. Ту се вели за њих и ово: „Кад су дошли у град, *зачели су / шурски појеваши и у своје / свираши свирале.* У другом делу овога пара десетерачки удешеног слога (тип *в*) имамо и инверсију и плеонастичко кићење („своје“). Поред наведеног има ту и других таквих трагова.

С краја XVIII века је и познати препис Троношког летописа, објављен у Гласнику СУД V, а доцније и у Гласнику XXXV под именом Општег листа пећског. Ту је тих трагова народног стихованог слога, иако у слогу јако славјанизованом, ипак много више него што се обично наводило, и то не само у причању о Косову, него и иначе, на пр. где се говори о победи на Велбужду, о убиству Дечанскога, о погибији на Марици, итд. Већином стихован слог типа *а* и *в*.

Још их је више у познатом Житију кнеза Лазара и војводе Милоша Кобилића у издању Ст. Новаковића у Стариinama X.³⁾ То је нека врста прозне, управо полупрозне епепеје косовске, сличне оној стихованој, десетерачкој, што је објавио Б. Петрановић⁴⁾ у својој збирци на стр. 186 и даље, или оној бугарштичкој под бр. 1 из збирке В. Богишића.⁵⁾ То Житије Лазарево кипти од слога стихованог по народној метрици. Не само да се јављају

1) Видети за све и П. Слијепчевића Прилоге народној метрици, I пословице, загонетке, здравице у Годишњаку Скопског филозофског факултета I, 1930, стр. 18—21.

2) *Славенно-Сербских Вједомости*, год. 1793, стр. 144—5.

3) *Starine X*, стр. 186-200: Житије кнеза Лазара и војводе Милоша Кобилића и остале српске госпде повести, иже бистъ на Косову.

4) Б. Петрановић, Српске народне пјесме из Босне и Херцеговине. Издање СУДруштва. Б. 1867.

5) В. Богишић, Народне пјесме из старијих највише приморских записа. Друго одељење Гласника СУД, књ. X. Б. 1878.

десетерци, има их тма свих типова, него има и бугарштитких и колских осмерачких, као на пр.: (Милош прети Вуку): *Руком ћу те руци мојој* (8) *испод коња додаваши* (16); *Зашто она учини* (7) *моју мајер кобилом* (14) или (кад Вук опада Милоша Лазару): *Који ти се глас носи* (7) *за Милошем Кобилићем* (15), и др. Све у говорима. Па је и остала проза прошарана стихованим слогом, оним мешовитим, силабички колебљивим, што се разазнаје само по сликованим завршцима, какви се нађу, као на пр. у говору, молби Миличиној Лазару: И тако ти рода кога сам с тобом *родила*, и тако твоја војска здраво *одила*, немој ми *украшиши* што ћу те *просиши*, немој ме *укориши* што ћу ти *говориши*, итд.

Животну продорну снагу народног, најчешће десетерачког стихованог слога у XVIII веку, поред примене у књижевним списима В. Ракића, М. Рељковића, А. Качића, Ф. Грабовца и др., да их само споменемо, боље још приказују досада објављене збирке народних песама, постале у Приморју (оне у Богишићеву зборнику), у Славонији, Срему и Србији (Ерлангенски рукопис), у Војводини (оне у Српској грађанској лирици XVIII века).¹⁾ Поред много мањих питања која отварају и осветљују проучавања ових предвуковских зборника, показују она очито још и то: колико форма забележенога стиха зависи и од овога трога: 1) да ли је песма бележена по *певању* односно *ришмичком рецитовању* на пр. једног Подруговића, Вукова казивача, или по слободном рецитовању, препричавању по сећању, које хоће и сасвим да се попрози, поред обичног додавања сувишних свеза (*а, и, кад* и др.), јер и мелодија и ритам играчки у колу боље чувају метар него обично рецитовање; 2) од вештине самога бележиоца и преписивача, ако је још и он ту: у Ерлангенском зборнику главни је бележилац и приписивач *Немац*, у Богишићевом и грађанској лирици све су сами *грађани*, не из народа непосредно као Вук, ни рођени филолози као он; отуда у једном истом зборнику, „Дубровачком“ код Богишића, и десетерачке и бугарштитчке песме у препису т. зв. „II руке“ кипте неправилним стиховима, док су преписи осталих руку бољи, а од „IV руке“ готово потпуно коректни; 3) од правописног манира, који је и код војвођанских и приморских бележилаца, или преписача, и у томе: што исписују целе, нескраћене

¹⁾ Тих. Остојић и В. Ђоровић: Српска грађанска лирика XVIII века, из старих песмарица у СКАкадемије Зборнику за ист., јез. и књ. срп. нар., I од., књ. XIII. Б.—Ср. Карл. 1926.

облике граматички и правописно правилне, пуне ијекавске форме и где не би требало, као раније Гундулић у Осману на пр. Тако забележени стихови не могу се сматрати правим фонетичким него више графичким.¹⁾

Даље кроз XVIII век наилазимо на трагове народног стихованог причања и у онако концизним Старим српским летописима и родословима што их је издао Љ. Стојановић у XVI књизи Академијина Историског зборника. Тако, у Раваничком летопису један савременик, можда и очевидац аустриске погибије код Гроцке год. 1738, прича на стр. 316 о њој низом десетерачких реченица, од којих неке као да су извађене готове из песме (*разнесоше коњи на койиша*). У једном мањем, са терена ближе Црној Гори, има под год. 1715 на стр. 332 и колских осмерачких стихова: *И што лепо разбише/везира под Варадином, и погибе везир и / њошбоше многи Турци*. Појава ових осмерачких стихова не мора значити да је постојала таква песма о *шом* догађају, него да су прва два случајно искрсла осмерца изазвала и друга још два, код којих се примећује удешавање ритмичког слога по плеонастичком понављању глагола, као код типа *в*. У савременом списку наших „капетана“ за време аустриске окупације Србије од 1717 до 1739, уз карактеристику свакога од њих, на стр. 332-333, додаје се на крају: *На крајини Турком сѣрашан* или *На крајини од Видина сѣража*. У забелешкама о опсади Беча г. 1683 има и: *Дође везир с многом силном војском*, на стр. 273, а доцније још упадљивије стиховано: *Дође везир с оном силном војском*, на стр. 275. Итд.

Седамнаесѣти век. У XVII веку, и ван записа и интимних бележака, писаних и тајнописом као на пр.: *не оксихъ вина ни ракие* (бр. 1000 из г. 1612 у Записима и натписима)²⁾, или: *харѣина ми би лоша на краю* (бр. 896 из г. 1599), или очитог цитата из неке вероватно старије и познате песме народне у запису о страшној глади г. 1605 када: „ва истинѣ“ *оѣаць чедо за хлебъ продаваше* (бр. 940) — остајући дакле само при крупнијим књижевним списима, запажају се трагови народног песништва, стиховане народне традиције историске, подоста у Пајсијеву Житију цара Уроша (Гласник СУД 22) за које се зна и иначе да се много ослања

¹⁾ А цела теорија А. Серенсена о развијању епског десетерца из „неког стиха од 11 или 12 слогова“ у 17. веку, како је региструје Преглед српске књижевности у § 57, на стр. 96., заснива се баш на таквим преписима.

²⁾ Љ. Стојановић, Записи и натписи, књ. I-VI.

на народну усмену традицију историску. И поред књишког престижизавања, при коме је језик народни осетно страдао, промакне и по који десетерац, и мање случајан. Само један пример: *Оугљеша же / како быш вь рашѣ, и вьдаюшь / юмѣ ранѣ люшѣ* (стр. 226). Ако је први баш случајан, други је чак прописно украшен сталним епитетом народних песама („љута“ за рана) и одаје довољно очувану народну фразу („задавати“ рану, покњижевљено у *вьда-вашѣ*), те као да је готов унет из народне песме. То важи и за фразу да је царство и „по роду и по колону“ Урошево (стр. 218), што неодољиво потсећа на реч Маркову у народној песми Урош и Мрњачевићи, на стихове: Књига каже на Урошу царство, ђетету је од колена царство.

Шеснаести век. За XVI век, бар за свршетак његов, коме би палеографски могао одговарати рукопис београдске Н. библиотеке под бр. 173, којим се Ст. Новаковић послужио за издање њено у Примерима,²⁾ да споменемо познату *Песму смрти* (стр. 579-583). Она је састављена из врло неједнаких и неритмичних стихова, као оним мешовитим стихом у савременим песмама македонским и старинским, раније споменутих. Међу тим стиховима истичу се чести епски десетерци, као на пр.: *Боиѣ Адама / ошѣ вѣшѣи състави, Нѣ смрѣшь га / с дѣшею расѣави* (стр. 580), где бисмо имали чак и сликове неке. Овај се стих у разним варијацијама готово редовно јавља на месту поентном, на крају одељка о коме великану што смрћу својом доказује правило пролазности сваке величине. Он гласи и: *Нѣ смрѣшь га / вѣ земљу вѣзвращѣи*, или: *Нѣ смрѣшь га / кѣ себѣ ѣривлече*, или: *Нѣ смрѣшь га / ѣрѣшѣи огради*, а увек у каквом таквом сликовању са претходним стихом, и друкчијим по броју слогова.

Половини XVI века припада и Хекторовићево Рибане и рибарско приговарање (Стари писци хрватски, књ. VI). У том приговарању су и познате две бугарштице, најстарије по бележењу, чијом је старином нарочито и доказивана већа старина „дугога“ стиха. Али, а то за чудо није досада истицано, ту се међу песмама народним што их рибар Паскоје пева, налазе и ови стихови:

Мајка му је — липо — име дила	10
Свитла сунца гледајући,	8
Љуба му је — златом — венчац вила	10
Уз коњица потичући.	8

²⁾ Ст. Новаковић, Примери књижевности и језика старог и српскословенскога, издање III. Б. 1904.

А то су, као што видите, чисти десетерци у комбинацији са осмерцима истог типског завршка, у комбинацији која нам је и ван силабички колебаљивог „мешовитог“ стиха, у овако правилној смени позната. Осмерац (8⁴) и десетерац (10⁴) смењују се тако лако зато што се десетерац добива из осмерца простим уметањем двосложног епитета, који смо у наведеној строфи оградили цртицама.¹⁾ Тако ето, десетерац, истина не у служби епској, не би био ништа млађи од бугарштичког, ни по бележењу. Ако би то били стихови самога Хекторовића, утолико би више доказивали животну продорну снагу овога народног стиха и у то време.

Пешнаесџи век. С краја XV века је устикована Молитва Богородици „твореније Димитрија Кантакузина“, најбоље сачувана у рукопису СКАкадемије под бр. 25 од листа 197β до 202α.²⁾ Она је састављена у онда облигатним графичким дванаестерцима, у строфама које почињу истим речима или бар истим словима. Дванаестерци су строго графички: ако се који вокал не би читао тако, он се не би ни писао, као на пр. одмах у првом стиху: *Вьсѣх(ь) цара и Бога маџи благаа.* Али, и ту промичу десетерци, чак и графички и фонетички у исто време, као: *Възрѣдаю / врѣмене џџиџешоу* (стр. 198β), иначе обично фонетички само, као, бележени надохват, још: *Плачи, срѣдѣце, / сѣ оуџробою џлачи!* или: *Единѣ ада / насѣдоую гор'ѣѣ;* па завршни: *Радуи се јако / с џобою Госѣодѣ* (стр. 202α).

¹⁾ Р. Јакопсон у одличном прегледу: *Neue Arbeiten über die südslavische dichterische Form у Slavische Rundschau*, IV, на стр. 278 каже о десетерцима у тој комбинацији народних стихова у Хекторовића „die angeblichen Zehnsilber bei Hektorović sind in Wirklichkeit Halbverse der Bugarštica“. Може бити и то, али како се, и данас кад нема бугарштица, лако смењују 8⁴ и 10⁴ у истој песми, и ван „слепачких“ (Вук, V књ.), показује нам и ова колска и сватовска из Врбовца код хрватских кајкаваца у збирци К. Штрекеља *Slovenske narodne pesmi*, у снопиху IX под бр. 5452:

Бела вила град градила,	8	Онде вила сина жени;	8
Град градила двоја троја врата:	10	Која врата од белог платна,	10
Прва врата од шкрлета светла,	10	Онде вила ћер удаје;	8
Друга врата од белог платна,	10	Која врата од шкрлета светла,	10
Трећа врата од сувога злата.	10	Онде седи кум и кума...	8
Која врата од сувога злата,	10	а даље све у осмерцу.	

²⁾ Издава, по лошијем препису, у Б. Ангелова и М. Генова: *История на българска литература; томъ II, Стара българска литература*, стр. 559—562. Код нас, Даничић је спомиње само уз минималне одломке почетка и свршетка у *Starinama I*, стр. 50.

Сви ови стихови народског метра, као и други још што ћемо их наводити из уметничког песништва средњовековног, јесу, као стихови, намерни, тражени, не случајни, али су случајни као десетерци. Само, ова случајност њихова значи нешто, и то врло важно и убедљиво: значи да су се уметничко-књижевном стихотворцу који је на прстима морао бројати своје графичке стихове дванаестерачке, нехотице, под утицајем неке живе версификације, као што видимо, десетерачке, омицали народски стихови у десетерцу обеју схема (10^4 и 10^5 .) у десетерцу ритмички још колебљивом.

У првој половини XV века имамо још две акростиховане и разностиховане песме, које такође нису регистроване досада као такве. Прва је онај поговор Константина Костенског у Животу деспота Стевана, с истим акростихом који је спроведен и кроз цело дело, из практичних разлога, у Гласнику СУД 42.¹⁾ Између осталих стихова ту је и неколико десетераца, као: *Нови нѣ како / Давидъ крошѣчиши*. Такав је, такође само фонетички, и овај графички још дужи: *Авраамъ стѣранъныхъ / жеждею приѣмлю*, на истој стр. 327; али има и графичкофонетичких као: *Соушѣсьво же / не оубо всако*, опет ту.

Друга је песма позната посланица деспота Стевана (1402-1427) *Слово љубве*, први пут објављено од Даничића у Гласнику ДСС 11, стр. 166—168, после и од Ст. Новаковића у Примерима на стр. 576. О овом спеву, довољно и светском, профаном, и по садржини (нарочито у строфама 2, 5, 7), и по обради устихованој, писао сам више и у божићном „Времену“ за год. 1930. О њему сам онда рекао, а то кажем и овде, да ова песма „сама собом коригује оно озваничено већ мишљење: да у нашој Старој књижевности *праве свѣске поезије, по садржини*, уопште нема“.²⁾ Јер, да је ово *песма* и то *проана*, види се: 1) по садржини (прослава љубави у свима видовима); 2) по форми: посланица, песничко писмо, као оне у 16 веку у Дубровнику; 3) по обради: ритмичан слог, стихови, па и сликови, какви су да су (на *-ому* и *-еније* и др.); акростих (крајегранесије) као доцније и у дубровачких песника.

А какви су ти стихови деспота Стевана? Графички неодредљиви; фонетички разнолики, подешени према специјалним моти-

¹⁾ Гласник СУД XLII, стр. 327—8.

²⁾ Преглед српске књижевности, § 8, стр. 9.

вима појединих строфа. За високо образованог деспота Стевана, познаваоца грчковизантиске књижевности, морало се пре свега помишљати на познату књижевну строфу са схемом стихова: 15, 15, 13, 13, 20. На њу би заиста могао указивати и завршни пар стихова у првој строфи, уз тих фонетички:

О господи љубазноје целованије 13
Вакупе же и милости нашеје нескудноје дарованије. 20

Али се први и остали стихови у тој строфи, којих је и више него што треба за ту петоредну строфу, не могу васпоставити друкчије него као графички и то са рачунањем знака *оу* као два вокала, дакле сасвим насилно, и то без почетних речи „Стефанъ деспотъ“ које као строго адресни део свакако и не иду у стихове, као ни оно „Име рекъ“ тј. „том и том“ или „Н-у Н-у“. Међутим, узети фонетички, ови стихови, несумњиво обележени као такви сликовањем, показују се као десетерци и једанаестерци (ови добивени дометањем плеонастичке свезе *и*) у низу који је прекинут уметком адресног дела (оно: *Име рекъ*), а на које се лепо наставља наведени већ пар завршних такође фонетичких стихова по метрици оне византиске уметничке строфе. Значи да је деспот Стеван први део те строфе од 5 стихова и проширио и — подесетерчио. У онако раном препису, за који је Даничић чак помишљао да је „писан руком самога деспота“¹⁾, тешко да ће бити знатнијих отступања од оригинала, а та прва строфа гласи овако:

Стефанъ деспотъ
I Сладчаишомоу | и любъзънѣишомоу, 10/15(13)²⁾
II (И) срьдѣца моѣго | неотлоучьномоу, 11 (10)/15(13)
III (И) много соуговбо | въжделѣнъномоу, 11 (10)/14(12)
IV И въ прѣмоудрости | обильномоу, 10,13(11)
V Царствѣа моѣго | искрънѣмоу... 10/11(10)

Уклањањем свезе *и* из другог и трећег стиха где логички нису ни потребне као у четвртом, те се могу сматрати и као преписачев дометак, добива се низ од пет десетераца трију могућних схема његових: I као 4/6, II и III као 5/5, а IV и V као 6/4, сви са истим сликованим завршком ритмички још нефиксираног десетерца. Десетерачку метрику ове почетне строфе деспотова спева о

¹⁾ Ђ. Даничић у чланку: Шта је писао Високи Стефан, у Гласнику ДСС XI, стр. 166.

²⁾ Први број тиче се фонетичког стиха, ако је у загради онда значи могућну поправку изостављањем преписачева (?) дометка; други број тиче се графичког стиха, у загради са рачунањем знака *оу* у један вокал

љубави може да утврди и завршна X строфа на стр. 168, исто тако фонетички стихована у десетерцу. Она гласи:

I Еште да съвькоупимь се,	8/10(9)
II Еште да оузримь се,	6/8(7)
III Еште любовьнѣ да съѣдинимь се	10/13
IV О томь самоиь Христѣ бозѣ нашемь,	10/13
V Емоу же слава съ отьцемь и (съ) светымь	11 (10)/16(15)
VI Доухомь въ бесѣднѣньныѣ вѣкы.	10,13(12)

Аминь.

И овде бисмо имали покушаје сликовања, каквог таквог, и асонантског, у прва три или два стиха (-имь се) и у IV и V (нашемь-светымь) којима би се могао придружити и VI (вѣкы) као асонанса. Пошто су ово уметнички намерно грађени стихови а не готови, узети из народног песништва, то су и неправилнији, с „опкора-чењем“ између последња два, и с неодређеним преломом (усеком) иначе добрим с обзиром на акценат речи коју сече, у последњем, док су III и V пред њим по схми женскога десетерца (5/5), а IV међу њима по схеми мушкога (4/6). Да су то намерно грађени стихови, и десетерци, показује поред свега осталогa и плеонастичка употреба заменица: (о) *шом самом* (Христе), па можда и оно необичније: (ва) *бесѣдначније* (веки) место стереотипног: *ва веки веков*. Као и раније, ово продирање десетерца у уметничку књижевност могло би значити само: да је у ово време живело неко снажно песништво у том стиху тако популарном, те вероватно и — народном.

Почетку XV века припада и Григорија Цамблака Житије Стефана Уроша III Дечанскога, објављено у истом Гласнику ДСС 11. У реторско-декламаторском слогу овога житија осећа се каткад јача ритмичност, као на пр. одмах у почетку, на стр. 45 у овим редовима:

Завысть діаволь подвиже	7 (8)/10
добро(е) присно ненавидеи:	9 (8)/10
слоуженію же таковоу	8/(10)
жена того вьслоужитель...	8/9(10)
.....	
Приходитъ царица къ цароу:	8/10(11)
показоуетъ лице дрехло.	8 9(10)

Разумљиво би било што се Цамблаку, као Бугарину, при ритмовању приповедног слога намеће и акценатски правилан ритам осмерачког, главног бугарског епског стиха, а не десетерачкога чији се трагови могу наћи само у случајним стиховима на

пр. на стр. 71, четири. А да су наведени редови и намерно уде-
шавани као неки стихови, могло би показивати и оно плеона-
стично *што* као и форма мушког рода (васлужитељ) за жену
(м. васлужителица). Тражени ритам та два „стиха“ одговарао
би и познатој тежњи да се сентенције ритмички фиксирају.

С почетка XV или с краја XIV века је глагољски пергаментски
рукопис у париској Н. библиотеци, под бр. 11 међу словенским.
Њега је у Старилама XXXI описао Ј. Вајс. Из њега је објавио
девет песама, већином побожних и у дванаестерцима. Једна је
од њих баш сасвим светска чак антикалуђерска, прожета сва
предлутеровским духом, вероватно препев неке северноталијанске
или јужнофранцуске. Она је чистим народним језиком испевана
у фонетичким дванаестерцима (схеме: 4/4/4) са по четири једнако
сликована стиха у строфи.¹⁾ Међу тим дванаестерцима промиче
и понеки десетерац, и не кварећи ритам, као на пр.: *Како многа*
доуша / в моукахъ ѿлаче, или: *Се соу кѣми / доушь много гине*. Али,
чешће још промичу десетерци (10⁴) у другој једној дванаестерачкој
песми о Св. Јурју који избавља царску кћер од дракуна, дакле
у епској. Она је на стр. 260—262 споменутих Старила. Ту има на
пр. и ових стихова:

В тоуе стране он се отпращаше,	(стр. 260)
Из езера дракоуњ исхаџше	(„ „)
а огнемъ пламикомъ дихаше,	(„ „)
Без' числа их з'гоуби дракоуњ <i>хоуди</i> ,	(„ 261)
Он е поче <i>шихо</i> оупрашати,	(„ 262)
Свети Юраи поче тако решти,	(„ „)
Тер дракоуна в г'рло пободџше.	(„ „)

То су све десетерци епски (10⁴) праћени још и у њима уобича-
јеним украшавањем песничким (тихо, худи), а са терена глаго-
љашког, доцније ускочког. За њих би се, заиста, могло рећи да
су се — у уметничкој песми — развили преко дванаестераца и на
„терену ускочком“. Али, пре Ускока, и на 200—300 година пре
времена које им одређује за то А. Серенсен („најраније XVII века“).²⁾

Постанком својим већином припадају крају XIV века и почетку
XV, оне *ѿхвале* новом народном свецу-мученику кнезу Лазару.
Има их, са оном свиленом монахиње Јефимије, шест. Поред ње
и врло кратке Новаковићеве, у саставу прве и једине службе
кнезу Лазару, сачуване у рукопису XVI в. београдске Н. библиотеке

¹⁾ Види Божићни број Времена за г. 1928 (Антикалуђерска сатира из
времена Косовскога боја).

²⁾ Преглед српске књ. VIII изд. у § 57, стр. 87.

под бр. 23, иначе објављене и у Србљаку митрополита Михаила (од стр. 138 даље), — најстаријим се могу сматрати Руварчева и Вукомановићева.¹⁾ Према боље очуваном тексту заједничког уводног дела,²⁾ који је несумњиво писац прве похвале унео из друге, може се узети да је Вукомановићева старија од Руварчеве, за коју се види и иначе да је скрпљена из разних текстова, те отуда у њој непотребних понављања у биографским подацима о кнезу Лазару, о женидби с Милицом на пр.³⁾ Ту збрку у тексту Руварчеве похвале истиче, поред И. Руварца, нарочито проф. Ђоровић на стр. 36 своје студије „Силуан и Данило II, српски писци XIV—XV века“ у Гласу СКАкадемије 136. Али, ту је збрку он сам још више појачао у свом издању ове похвале, без сумње зато што није, при препису, обратио пажњу на И. (?) Руварца маргиналну белешку о томе: којим редом треба читати наредне четири стране, пошто су погрешно увезане преко реда. Ту сам збрку једва размрсио спомоћу свога непотпуног преписа односног одломка са рукописа Патријаршије бр. 79, који сам учинио не знајући, срећом, још да ће проф. Ђоровић издати цео рукопис, а у жељи да допуним текст оним што је Руварац изостављао. Не верујући ни свом препису, проверио сам га према потпуном препису Руварцем изостављеног текста, који је извршио проф. Св. Матић, нотирајући и белешку Руварчеву.⁴⁾

¹⁾ Ст. Новаковић у Гласнику СУД XXI у чланку Нешто о кнезу Лазару. И. Руварац у Летопису МСрп., књ. 117 и само у одломцима, изостављајући места у којима „нема ничега значајнога“, за политичку историју разуме се. А. Вукомановић у Гласнику ДСС XI, стр. 108 и даље. Руварчеву је допуњавао према другом рукопису П. Публичне библиотеке Љ. Стојановић у Споменику СКАкадемије III, 88—90, а у потпуности је издао проф. В. Ђоровић, по истом рукопису Патријаршиске библиотеке по ком и Руварац, у Гласу СКА 136, стр. 83—103.

²⁾ Разлике између Вукомановићеве и Руварчеве, по оба рукописа, показује проф. Ђоровић под текстом свог издања у споменутом Гласу, на стр. 83—85.

³⁾ У издању проф. Ђоровића у Гласу 136 на стр. 85, 86 и 95.

⁴⁾ Збркани текст у издању проф. Ђоровића тече од стр. 97 па све до стране 102. На стр. 97 у реду 8. стоји: сьрмданте ми | тамн стварным ми скраси; на стр. пак 101 у р. 29. стоји: распахъ же се | и сьсѣтѣнтѣ и т. д.; а на стр. 102 у р. 32—33 стоји: и донеси (Лазара) въ манастирь евоже тѣ самъ ѿ основанія създа. | и въ сакъ ми лѣпо позорише, егда доуша ѿ тѣла разлѣчнтѣ се. У сва три ова склопа „осећа се да је текст просто немогућ“, како оправдано рече проф. Ђоровић за нека збркана читања П. Срећковића под текстом на стр. 18. Кад се пак сва три склопа загледају боље, види се како први део првога склопа (сьрмданте ми) лепо пристаје уз други овде истакнути део другога (и сьсѣтѣнтѣ); затим, како се на први део трећег склопа све до тачке,

Обе похвале, види се, писали су очевици, а вероватно онда и учесници у преносу Лазарева тела из Приштине у Раваницу г. 1391. Писац Вукомановићеве и каже, у вези са плачем Милице и свега народа на стр. 117: *Сја оубо зре азъ бываема, хотѣхъ, аште моштно би, отврѣшти своју немоштъ. Пошто ни један ни други не спомињу Милицу као покојницу („светопочившу“ од 1405), ни Стефана као деспота (после 1402), нити праве какве алузије на турску погибију код Ангоре (1402), која се на пр. у Даничићевој (у Гласнику СУД XIII) онако јасно истиче, могло би се узети да су састављане на самом почетку XV века; како се ни у једној од њих не алудира ни на пожар у Раваници, који спомиње на пр. Лѣтописъ царемъ срѣбъскимъ из истога рукописа у коме је и Вукомановићева похвала и објављен у истом Гласнику XI на стр. 149, под г. 1398: *и шрешіе лѣшо ѿ шомъ* (после боја на Никополу г. 1395) *изгорѣ Раваница* (у Љ. Стојановића Старим српским родословима и летописима на стр. 219 и 289), а писац Вукомановићеве још се и обраћа свецу Лазару молбом: *И ѿмоли се о цркви, да не црѣсѣанѣшѣ сја славословіа и шрѣжасѣива...* (стр. 118) — могло би се још узети да је, она бар, постала крајем XIV века, између 1391 и 1398. Односно, између 7 децембра 1395 (кад је у дубровачким актима Милица први пут названа калуђерицом Евгенијом, у бр. 186 у Љ. Стојановића Старим српским писмима и повељама, а тако је зове и Вукомановићева похвала на стр. 113), и 6 августа 1398, кад је Раваница горела, по белешци летописној на стр. 219 у Љ. Ст. Старим срп. родосл. и летописима. За Вукомановићеву похвалу види се још да је и говорена у Раваници, можда чак и пре изношења у цркву ђивота с моштима, још док су лежале мошти у гробу, јер се на стр. 115 каже: *И ѿакѣ обрашѣи.мъ се къ бла-**

као на завршетак одељка о преносу Лазарева тела до манастира, лепо надовезује нови одељак на стр. 97 од реда 9 у коме се говори о даљој акцији, о сахрани тела у Раваници; исто тако, и онај други истакнути део трећег склопа наставља се опет таман на овај први део другог склопа (*распаѣтъ же се*), можда још с уметком другог дела из првог става (*тами ѣтв. ѣкр.*), коме се иначе не би могло наћи места. Текст Руварчеве похвале у издању проф. Ђоровића треба, дакле, читати овако: После сѣрѣдантѣ ми на стр. 97 (р. 8) прећи одмах на стр. 101 (р. 29) од *и сѣсѣтѣнтѣ* па ићи даље све до стр. 102 (р. 32) до последње речи (*сѣзда*), па онда се опет вратити на стр. 97 и, прескочивши тамни став (*тами ѣ. ѣ.*), наставити у р. 9 новим одељком (*Чѣстанѣмъ же* итд.) све редом да стр. 101 до *распаѣтъ же се* у р. 29 а одатле прећи опет на стр. 102 у ред 33, узевши само последње *и* из р. 32, па без бриге даље до краја, који није далеко.

женниго сего свѣшѣи мошши, а на стр. 117: *По срѣдѣ бо насъ вѣрвемъ быши тебе, какоже шѣломъ сице оубо и доухомъ, ашше и не зриши се ошъ насъ*. За Руварчеву види се такође да је говорена ускоро по преносу, јер се с обзиром на њ каже на стр. 97 у реду 24: *иже ѿо сихъ прежде малимъ годомъ мимошѣдѣшихъ*, али не и у Раваници, о којој се увек говори као о нечем даљем (на пр. од стр. 87 ред 20 до 88 ред 9). С тога свега оне обе имају, за наша истраживања, највише вредности, а имају је заиста не само по својој старини него, нарочито, по садржини.

У обема осећа се врло ритмичан и поетски украшаван слог, пре свега на местима осећајнијим и са више догађаја. На онима пак, где смо запажали да се у народно прозно причање уплеће стиховано, најчешће десетерачко, тј. онде где се дају *говори*, *ајосѣрофе* личности о којима се прича, више се опажа и стихован слог, и у већим одломцима. У обема похвалама, у којима по природи тога списа реторска декорација чини главнину, два су места са више догађаја и дирљивија садржином: прича о Косову и прича о преносу Лазарева тела у Раваницу. Ту се, према ранијем искуству, може очекивати јасније изражен стихован слог, па се ту, заиста, и наилази на њ.

Из Руварчеве оставићемо текст прве приче за доцније упоредно разгледање с причама у нашој Александрији, а из приче о преносу даћемо само речитије примере стихованог слога у њој. Он је већином у тексту који је Руварац изостављао у свом издању као „безначајан“.¹⁾ Тако, на стр. 95²⁾ од реда 16 до 23, прича се како су Лазареви синови, „благоразумни Стефан с братом својим Вуком ка госпођи и матери својеј приступивши“ замолили је почињући овим речима:

О мати, не | лѣпо естъ ни *сѣроино* 10/11
(И) отъ Бога | и отъ чловѣкъ *ззорно* 11 (10)/12

да тело нашега оца лежи ван гроба од њега самога уготовљена.

¹⁾ Да ли је Руварац, читајући похвалу добрим редом на који се указује у његовој(?) напомени на рукопису, запазио стихове народске у њој? Да ли је он баш те партије, у којима се налазе стихови, изостављао само зато — што у њима нема ничега значајнога за историју политичку? Помислимо само шта би за једнога Панту Срећковића — који је народној, баш стихованој, традицији давао пун доказни значај у питањима историје наше, специјално о Косову, — вредело, да му је сам Руварац дао у руке, онда, тако опасно оружје против себе? Руварцу је била јасна безначајност тих стихова као докумената за историју политичку, али код Срећковића и других романгичара то није био случај.

²⁾ Увек по издању проф. Ђоровића.

Да су ово стихови показивали би већ и они сликови на крају, какви су такви су, а њих је у овој похвали на доста места на којима се увек осећа и боље ритмован слог. У основи то је пар десетераца, силабички још колебљивих (други је једанаестерац, због сувишне свезе *и*, тако честе у бележењима стихова и из много познијих времена не по певању него по сећању и слободном рецитовању). Они неоодољиво потсећају на праве стихове из народних песама Вукова бележења :

Од бога је велика грехота
А од људи затор и срамота.

Проф. Ђоровић добро указује, у напомени под текстом на овој страни 95, на сличност тих речи Стеванових и Вукових са речима епископа Арсенија краљу Владиславу о преносу тела Савина из Трнова, код Теодосија. И Арсенијеве заиста потсећају на показана два стиха народне песме, али нису још устиховане по угледу на њих.

У даљем причању о преносу, на стр. 96/97 и 101, најдирљивије место је дочек Миличин Лазарева тела и навод њене тужбалице. Ту се каже :

...и въ истѣплении бывшии, како исполѣ мрътвѣ еи бывшии, и нѣгде възбнѣвши како отъ сна гльбока, кричаніемъ зѣлнымъ плачюштии възывааше :

1.	Оуви мнѣ что ми бысть ?	6/7
	Вънезапѣ лютое оръжіе проиде доушѣ мою !	16 (10,6)/18
	Сіа же ли подобна наже ш Іереміи на ме придоше ?	7,7,6
	Оуслышите вѣже како въздыхаю, како скръблю,	16 (8,8)
5.	и нѣсть вѣтѣшаюштаго ме !	9 (8)
	Дѣвы мое и юноше мое идѣхѣ въ заплѣнѣніе,	10, 8/9
	Об(еш)чеди ¹⁾ ме мьчѣ какоже сьмръть въ домѣ,	6,8/7,9
	И вѣси врази мои, вѣслышавше злаа моа,	15
	възрадоваше се !	6
10.	Сицеваа пріехѣ ненадежно !	10/11
	Сіа же ли азѣ причаихѣ подстати ²⁾ се и лишити,	16/18
	свпрѣжства,	4
	и сладкааго ми и любѣзнаго кнеза,	12/13
	съ свѣтлыми и избранными	10/12
15.	и доблѣмѣжѣствѣнными и храбрыими оръжники ? !	16 (8,8)/18
	Свьѣсплачите ми, полна и вѣдола,	12 (8,4)
	Иже сихѣ плѣтемѣ и крѣвемѣ	8/11

¹⁾ У рукопису и у издању проф. Ђоровића је *обчеди*, али биће можда овако правилније, према значењу речи.

²⁾ У рукопису је *а* наведено не баш тачно изнад *а*, а да је, онда би несумњиво било да ту треба читати *аа* те би и цела реч првобитно могла гласити *пост(р)адати*, са испуштеним *р* у препису; али, боље и подстати него раздвојено под стати како је у Гласу 136 на стр. 97.

	събштници (бысте)!	4/6
	Сърыдайте ми и съсѣтвите,	10/12
20.	И матери прѣлюбзнии дѣти,	10/11
	(И) жены добро побѣдннхъ мѣжъ,	(10) 9 (8)/11
	(И) сърдоболи любзннхъ своихъ!	(10) 9/12

Тако је (у целини?) писац Руварчеве похвале репродуковао тужбалицу Миличину. Став овај, у коме је сразмерно највише поезије у овом спису реторичком, подељен је овде у 22 реда, према логичким и ритмичким одељцима. Јер ритма у њему, и укупно узев, има приметно више него ли у непосредном приповедном контексту и пре и после њега. А таква се ритмованост, с осећањем и стихованости и чак сликованости, опажа одмах опет у навођењу *говора*, онога што је Лазар, као светац, у „ответу“ казао Милици (нарочито с почетка у редовима од 33 до 40 на стр. 101) као и, опет, у видно сликованом „ответу“ Миличином у редовима од 15 до 19 на стр. 102. Овде их само спомињемо а не наводимо, да не бисмо „умножавали словеса“.

Да видимо сада, узимајући у обзир само фонетички склоп редова, чиме се хтела постизавати та ритмованост у репродуковању Миличине тужбалице која је свакако, слична данашњима, била и нарочито ритмована, и устикована, и усликвана колико се дало, са алитерацијама, за њу облигатним како је то јасно показао проф. П. Слијепчевић у Првом Годишњаку Скопског филозофског факултета за г. 1930, у студији Прилози народној метрици, у одељку II о Алитерацији у нашој народној књижевности, 2) Тужбалице, на стр. 28-30. Ту бисмо имали: У реду 1) шестерац (6⁸); у реду 2) скупа 16/18 слогова (због двојаког читања речи: *въ* и *орѣжіе*), те 10⁴ (с украсним епитетом: *лютое*) + 6²; у р. 3) три става: 7⁴+7³+6² опет и по трећи пут, а можда и ређи бугарштитчки стих (7/7)с припевом; у р. 4) и 5) заједно опет можда бугарштитчки стих (8⁴/8⁴) са припевом у 9 слогова, или без сувишнога „ме“ опет у 8⁴, те и низ од три 8⁴ са плеонастичким *ѡже* у првом; у р. 6) има 10⁴ са плеонастичким другим „мое“ + 8⁴ (читајући: *зайлењенје*, како је у то време већ било)¹⁾; у р. 7) је

¹⁾ То се осећа на пр. у оним глагољичким песмама с краја XIV в., објављеним у *Starinama XXXI*, нарочито у оној противкалуђерској што је објавило и „Време“ у Божићном броју за г. 1928. Трећи стих те дванаестерачке (12⁴) песме гласи у данашњем слогу:

В редовниѣх | ки чту свето | јеванђелје
 Имала би | правда бити | и свршенје,
 А сада је | опаченје, | превраштенје
 И свакому | добру делу ! разоренје.

6^2+8^3 ; у р. 8) и 9) заједно опет бугарштички стих (7^3+8^4)+ 6^2 ; у р. 10) чист 10^4 ; у р. 11) и 12) заједно опет бугар. стих (8^4+8^4)+4; у р. 13) прост 12^4 ; у р. 14) опет 10^4 ; у р. 15) или два пута 8^4 или бугар. стих без припева; ред 16) је тужбалички 12^4 тј. $8+4$ са алитерованим (-љ-) и сликованим завршцима; редови 17) и 18) састављени су од 8^3 , у коме су други и трећи део сликовани, и додатка у 6^3 , односно (без непотребног: *бисше*) у 4 као и раније, и с алитерацијом на с; р. 19) је 10^5 а и р. 20) је 10^4 (према акценту управо 10^5); р. 21) је 8^4 односно неритмичан 9 (с читањем: *мѡжа* за 2. п. множ. како је у то време већ било у говору, па се и у писању обележавало удвајањем полугласа на крају речи или знаком " над њим), а и р. 22) је такав деветерац неритмичан. Али, кад се у оба ова реда дода спреда истицајна свеза *и* онако као у р. 20), како се синтактички и очекује, онда и ту имамо два 10^5 . Тако бисмо ту у једном низу имали четири везана десетерца колебљиве цезуре и пред њима пар тужбаличких дванаестераца или комбинацију са шестерцима ($6+6+8+6$) као на почетку целог плача Миличина. У данашњем фонетичком правопису тај би завршетак од р. 16) до 22) гласио:

Савасплачите ми, поља — и удоља,	12 (8+4)
Иже сих плтем и крвем — саопштници!	12 (8+4)
Саридајте ми и сасетујте,	10
И матери прељубазних дети,	10
И жени добро пдбедних мужа,	10
И срдбболи љубазних својих!	10

Овај део плача, ритмички најјасније изражен и у књишкој репродукцији, највероватније да је и Миличин, с додатком претходног дела (11—15); док је први део (1—10), види се, само парафраза плача пророка Јеремије, који се у тексту и спомиње, и псалама Давидових, а они су у првобитном преводу већ сами по себи ритмовани¹⁾, и намерно, можда, и по природи старословенског

¹⁾ Према Јагићеву издању најстаријих текстова псаламских у Psalterium boptiensе (Berlin 1907), ево први стих првога псалма васпостављен у првобитни облик, с изговором свих вокала, и полугласа:

Блажних мжж иже не иде	10 ⁵
На свѣтх нечестивихх,	10 ⁴
И на пжти грѣшнихх не ста,	10 ⁴
И на сѣдланци гогентель	10 ⁶
Не сѣде.	3

Да ли је све то ритмовање, ако и случајно и у вези са самом природом старословенског језика са скроз вокализованим завршцима речи, сасвим без значаја? И доцније строфе даду се рашчланити на познате стихове с парним завршком (8, 12, 10), док је завршетак целе строфе обично непаран (3, 5, 7).

језика у коме су се све речи завршавале на вокале, онако као и данас још што се тежи у стихованом слогу народном да буде, нарочито у завршку стиха ¹⁾). Ипак, да ли цео тај плач није Миличина импровизација о преносу Лазарева тела у Раваницу? С обзиром на Миличину интелигенцију и образованост, могла би бити. Али, пошто се овај плач, везан за име Миличино, не слаже текстуелно са другим плачем њој приписаним у похвали Вукомановићевој, то је највероватније да су оба писца похвала запамтили Миличин импровизовани плач само као факт, а сами су после репродуковали га сваки на свој начин, чувајући само основни мотив и тон његов. Писац Руварчеве похвале, вероватно познији, мање га је запамтио те је више и натезао при ритмовању свога слога, да би га колико толико приближио стихованом Миличином; писац Вукомановићеве похвале боље је сачувао стихованост плача Миличина, па можда и садржину.

У Вукомановићевој похвали кнезу Лазару, на стр. 116 у Гласнику XI, каже се за Милицу да је при дочеку тела Лазарева:

падши јакоже исполоу мрѣтва надъ светое оно тѣло, и на многъ часъ истоупивши оумомъ бѣе. посихъ же јакоже отъ нѣкоего гльбока сна вѣзъб'ноувши и разѣдрѣши лице и власы свое трѣзааюшти глаголаше:

1 Оуви мнѣ, свѣте мои!	6/7
Како заиде отъ очію моею,	(10) 11/12
Како почрѣнѣ , доброта моя,	10
Како оуvenus , сладкыи мои цвѣте,	10/12
5 Како млѣче мимоходиши насъ ?	10/11
Гдѣ (юст) сладко глаголивыи љзыкь,	(10) 9/11
Гдѣ (св) медо точивык оустны ?	(10) 9
О горы и хлѣми и дрѣва дѣбравнаа,	12/13
Вѣсплачите съ м'ною дньсь !	(10) 9/10
10 Отъ нына точита , очи мои,	10/11
Слѣзьь потоки окрѣвавлєны !	10/11

Сіе и множаишаа сихъ рыдаюшти глаголаше. Сіе зре вѣсь народъ биюште прѣсы своѣ и плачъ кѣ, плачю прилагаюште рыдахоу, и съ свѣштами и кадили светоую ракоу провождаахоу.

¹⁾ Узмите коју било песму из Вукових зборника, на пр. прву у II књизи (Сведи благо дијеле) и видећете да у 86 стихова њених само у једном једином (26) има у завршку стиха реч завршена консонантски (истинијем), све друге су вокално завршене као и велика већина у самом стиху, па и уопште у језику нашем и данас још. Ту тежњу: geschlossene Silben in Versschlusse zu vermeiden истиче за десетерац и др. Р. Јаконсон у најновијој радњи Über den Versbau der serbokroatischen Volksepen у Archives Néerlandaises de Phonétique Expérimentale (том VIII—IX, стр. 3).

Да је овај плач Миличин песма, види се и по садржини и по форми устикованој. Овде се не осећа натезање с разноликим стиховима, сви су дати у схеми десетерца, осем шестерца (6³) у реду 1) и дванаестерца (12⁶) у реду 8), у комбинацији тако обичној. Од девет десетераца пет их је по схеми 10⁴ (2, 5, 6, 7 и 9), један по схеми 10⁶ (тј. 10), а три по схеми 10⁵ (3, 4, 11). Међу њима онај у р. 2) је управо 11⁴ кад се *очию* узме у пуном облику тросложном; она два у р. 6) и 7) јесу неритмични деветерци, али кад се *e* у речи *иде*, којом оба почињу, чита са удвојеном дужином која је знаком " обележена у читав век старијем препису у рукопису београдске Н. библиотеке под бр. 1209¹⁾, онда се добивају десетерци, у којима се сме додати логички и синтактички потребно: *ѣ(сѣь)* и *соу*. А сви су ти десетерци, кад се и акцентују по старој акцентуацији, са једним истим двосложним завршком, с акцентом или квантитетом на деветом или десетом вокалу, а с таквим је завршком и онај један дванаестерац. Ови стихови десетерачки са колебљивом цезуром и силабичком мером, доказивали би још једном да је завршак и најважнија и најранија одредба, карактеристикон стиху, баш и кад није обележен ни сликом, римом, ни асонансом. Колебљивост, коју Преглед срп. књижевности, по Серенсену²⁾, истиче за десетерац у XVII веку, била би, ето, једно 300 година старија. Ови би колебљиви десетерци могли да покажу још једну ствар: да је за ритам десетерца, и као претставника уопште народног стиха, ако данас по истраживању проф. Маретића³⁾ и др. „није од значаја“, *акцентаи*,⁴⁾ некад, имао значаја. Позната је ствар да се певачки, гусларски, па и рецитаторски народни ритам десетерца може претставити формулом: 4/4/2 односно 8/2, као на пр. у Вишњићевим почетним стиховима:

Кад се шћаше у земљи Ср-бији,
У Србији земљи да пре-врне...

Узмите коју хоћете песму из Вукових збирака, па обратите пажњу на слагање певачког, првенствено меродавног, двосложног завршка у десетерцу са акцентовањем његовим у говору обичном, па ћете

1) Тај т. зв. Студенички рукопис описао је В. Вукасовић у Споменику СКАкадемије XXXVI.

2) Преглед Српске књижевности у § 57 на стр. 96.

3) Т. Маретић, Метрика наших народних пјесама, у Раду ЈАкадемије 168—170 и засебно (3. 1907).

4) Др. Р. Јакопсон у споменутој монографији и за данашњи десетерац истиче: man darf nicht die *Betonung* aus der Gesamtheit der rhythusbildenden Faktoren im Deseterac streichen (Op. cit. стр. 4).

видети да се једва у 40% наилази на слагање тога завршка са обичним акцентовањем његовим по садашњој, новој, акцентуацији; али ћете добити најмање 80% слагања тога по старој акцентуацији, која се дијалектички одржала и данас још у доброј мери, баш и у Поморављу, из кога је и овај плач Миличин. А у њему налази се такво слагање у осам стихова од десет (отступање у 5 и, можда, 11), тј. у истој показаној размери. Тако би и овај устиковани плач Миличин показивао да се десетерац формирао још у време старе акцентуације, косовске и докосовске.

Али, да нису ипак сви ти десетерци — случајни? Тражио сам их нарочито у непосредном контексту. Има их заиста и случајних, као у почетку његову, на стр. 116: Мати же ихъ њако видѣ сѧ, падши њакоже исполоу мрѣтва... као и на крају наведенога текста, на стр. 117: Сѧ оубо зре азъ бѣваема (то су речи писца похвале). Али ови у плачу Миличину, и по броју свом и по повезаности својој, отклањају сваку помисао на случајност своју. Они су типа *в*, можда и *с*. А да нису случајни, показивало би и то што смо их нашли на месту онаквом, на каквом смо видели да се јављају уопште у прозном приповедном слогу, у народним приповеткама, тј. у *говору* главне личности о којој се прича.

А одакле су ти стихови? Троје је могућно. Или су заиста Миличина импровизација, добро запамћена и репродукована књишким језиком. То би могли бити, иако стихови њенога плача одају јасне трагове парафразирања неких стихова из чувене три статије што се на Велику суботу певају под именом Плача Богоматере над Христом. У тим се статијама налазе и ове фразе (окренуте на српскословенски из данашњег триода): у стиху 60 прве статије:

Оуви мнѣ, свѣте мѧра!
 Оуви мнѣ, свѣте мои!
 Исоусе мои възжелѣнныи...

а у стиху 68 исте статије:

О горы и хлѣми и чловѣк(ов)ѣ мноѣства,
 Вѣсплачите се и вѣсе рыдаите сѣ мною...

па у стиху 147 треће статије:

О сладѣчаиша моя весно,
 Сладѣчаишее мое чедо,
 Гдѣ твоя заиде доброта?

и у стиху 160 исте статије:

Свѣте очю моею,
 Сладѣчаише мое чедо,
 Како вѣ гробѣ нынѧ покрываѣши се?

Али би већ и ово угледање на првенствено књишка певања истицало пре другу могућност у тумачењу порекла Миличина плача. Ону која се јаче још наметала за исти плач у похвали Руварчевој. И писац Вукомановићеве запамтио је плач Миличин само као факт а сам га је репродуковао, са боље сачуваним могућним стиховањем Миличиним и народним, прилагођујући заиста најпоетскије стихове Плача Богоматере над Христом приликама у преносу Лазарева тела и сусрета Миличина с њим. Да је сам писац Вукомановићеве похвале био склон стихотворству и то баш ове народске врсте, види се и на страни 113 где он лично плаче за Лазаром и каже:

Сице оубо и азъ похвалы его вѣнць блаженѣи того главѣ словомъ изъткаваю, глаголю:

1. Где сладкаа его очесь тихость?	10/12
Где свѣтлоє оустнама осклабљеніе?	(10)11/12
Где любѣзнаа десница,	8
И всѣмь обилнѣ простираема?	10/11
5. Оуви напраснааго прѣмѣнѣніа!	10/12
Како почрнѣ доброта,	8
Како окраде се скровиште,	9
Како вьнезаапоу отрѣванъ бысть цвѣтъ?	11/14
Вьистинѣ исъше, трава и цвѣтъ отпаде!	14/15
10. Осквде источникъ, исъше рѣка,	11/12
Паки вѣ крѣвь прѣложи се вода!	10/11

И међу овим доста попроженим, графички можда исправнијим стиховима, истичу се ипак у првом и последњем реду два исправна десетерца схеме 10⁴, који се не чине ни случајним, по инверсијама у њима. С нешто натезања дали би се тако воспоставити и они у 2), 4) и 5) реду.

Али већ то натезање у личном стиховању писца похвале Вукомановићеве, упућивало би на трећу могућност у тумачењу порекла овога плача Миличина. Добро уритмовани текст његов писац Вукомановићеве похвале није морао памтити, могао га је узети и из њему савремене живе народне песме о преносу Лазареву у Раваницу, песме која се у познијим верзијама одржала чак и до дана Вукова бележења, на пр. у оној о „обретенију“ главе цара Лазара у књизи другој. Отуда би потицала у плачу Миличину овако добро очувана народна версификација у тада још силабички и цезурно колебљивом десетерцу, без натезања оног у личном плачу похвалописца Вукомановићева, и без утискивања текста Јеремијина или Давидова као код писца Руварчеве похвале.

Ипак, највероватнија је могућност друга, тј. да је сам писац Вукомановићеве похвале парафразирао могућну импровизацију Миличина плача у вези са Плачем Богоматере над Христом, у народној тужбаличкој, десетерачкој версификацији. Такво би тумачење било и најзначајније: Оно би показивало да је у непосредно покосовско, те према томе и у косовско па и преткосовско време, утицај живе народне поезије, несумњиво епске судећи и по основном епском стиху десетерачком, на уметничку, писану, у чијем стварању учествује и писац Вукомановићеве похвале, био врло јак. А то нам је показао, да споменемо само најближи, и случај деспота Стевана.

Трећу могућност могло би да поткрепи и налажење још једног низа везаних стихова народских у Вукомановићевој похвали на истој страни 116, у претходном контексту, где се каже за Лазареве синове како:

прѣдъ кввотомъ идѣште и жалостно нако сврнины нѣции прѣкрасны
поюште и плачюште вѣштаахъ:

Оуви намь, господине и | отче нашь,
Отънѣлиже тьи отлоучи | се отъ насъ,

(Многыѣ) скрѣбы и напасти постигоше насъ!

Ту бисмо, са једним „насиљем“ над трећим редом уклањајући непотребно „многије“¹⁾, додато можда и у доцнијим преписима или баш и од самог писца похвале, имали опет народне стихове, једанаестерачке (као у песми : Савила се бела лоза | винова) схеме 8+3, који се од десетерачких, што им је певачка схема 8+2, разликују само завршком, а које ћемо налазити и на сто година раније. Да ли нису сви ти народски стихови, уплетени у причање о преносу Лазареву у Раваницу, унесени из онда живе песме народне или народске, кад се већ мора сумњати, а стиха мешовитога, која је добро била позната и обојници споменутих писаца похвала новоме мученику Лазару ?

Временом најближа најстаријој, Јефимијиној, биће похвала Новаковићева, управа кратка биографија Лазарева с описом Раванице и пописом њених украса и утвари, штампана у Гласнику СУД XXI под насловом: Нешто о кнезу Лазару од стр. 159—164. Да је овај спис заједно са у основном тексту необјав-

¹⁾ И без уклањања те речи имали бисмо опет три стиха с истим завршком тросложним, само силабички још не изједначена.

љеном службом¹⁾ (послѣдованиѣ въ память) намењен Раваници, те вероватно ту и писан, показивао би споменути детаљан попис украса њених и утвари на стр. 161; а да је писан крајем XIV века или на самом почетку XV века, убрзо по преносу, показивао би, поред титулисања Стеванова само кнезом на стр. 163, и став о Лазару где се каже да је постао новим мучеником въ дѣни сии послѣднии, на стр. 163. Тако, добро рачуна и Ст. Новаковић на стр. 157, иако греша преносећи став: *идѣши во зѣбрь яко лѣвъ рыкан на Турке уопште а не на самог Мурата коме, погинулом на Косову, заиста: въ малѣ потрѣблениѣ се ѿ земли съ шюмомъ память его* (стр. 162).

У овом кратком спису налази се на стр. 162 и овај став:

Подиге се Амоуратъ царь перьскыи 10/14

који као могућан случајан десетерац наводимо због интересантног назива „перски“ за цара турскога²⁾. Али ова два реда на стр. 163, везана непосредно у једну сложену реченицу а сликована још, тешко да ће бити случајни стихови, десетерачки:

И толико крѣви | излиа се, 10
яко и слѣдъ конем | познати се 10/11

Слагање ове похвале (стр. 159) с Руварчевом у тексту на стр. 85 од р. 5 до 17 (Глас 136) у сумарном опису Лазарева порекла, васпитања, службе у двору цареву и женидбе ћерком *нѣкогво велможа* па до закључка да је био отац *сыновомъ и дѣщерамъ*, који је у Руварчевој сувишан поред одређенијега одмах за њим (стр. 86 од р. 5 до 29), треба разумети као пренос из овог списка у Руварчеву похвалу, и иначе скрпљавању.

С почетка XV века је и Даничићева похвала објављена у Гласнику СУД XIII од стр. 358—368, по првом препису њеном можда, јер је и рукопис београдске Н. Библиотеке под бр. 29 у коме је, по оцени Даничићевој, „на хартији на крају XIV или у почетку XV века“. Оцена Даничићева је утврђена као тачна проверавањем спомоћу водених жигова на хартији. Да је писана за Раваницу, као говор над гробом Лазаревим, види се у призиву похвалиоца свецу: *Призри ѿ высоты и виждѣ събранна чѣда твоѣ*

1) Служба та, састављена без сумње одмах по проглашењу Лазареву за свеца, издата је у преради на данашњи наш црквенословенски језик у Србљаку митрополита Михаила г. 1861. Стога је свакако Ст. Новаковић није ни издавао у Гласнику, него извадио само похвалу.

2) И у служби Лазаревој на л. 35; у рукопису београдске Н. библиотеке под бр. 23 каже се: *Перскомѣу нашествоу и грдинн сѣпротнелии се, моудре.*

въ храмѣ твоємъ на стр. 360. Да је пак писана за први наредни помен о Видову дне после битке код Анкоре, тј. за 15 јуни г. 1403, види се по општем тону њеном. Сва је у радосном и победном клицању због пораза турског, због очајања предака турских, Измаила и Агаре, који у узајамном разговору још и са ђаволом, уплашеним што их види „дрехле“ (стр. 362), јадикују и кају се што су, ђаволом наговорени, увредили свеца Лазара. Јер: моученикѣ Лазарѣ ѿстоупника Измаила побѣди (стр. 361), а Агара признаје да га се боји: Не могуѣ съ нима борити се!... Оуби мнѣ, како вѣжоу ѿ него?... И сего (Лазара) побѣдихѣ и нынѣ побѣждаетъ ме! (на стр. 363). И ђаво се уплашио те, случајно можда, окренуо у стихове:

Люто бо ми шроужіе (7/8) вѣниде въ срьдце (13)14/15
И не трпљу зрѣти васъ (7) тако сѣтвющихъ 13/15

Да су мошти новог свеца Лазара биле већ изложене у ђивоту у цркви, показује ово место на стр. 365, где похвалилац кличући у непрекидном „Радуј се!“ тумачи ту радост своју и свега народа Лазарева, „нова Израиља“, радошћу старог Израиља пред ковчегом завета. Јер и „нови Израиљ“ се радује зрече прѣдъ лицемъ ковчегъ въ немже въ мѣсто скрижали моци моученика...

Из ове приметно уритмоване похвале навешћемо овде само неколико редова, у којима као да се осећа ритам бугарштитичког стиха (на стр. 359):

1. Дньсь бо въ истинѣ (7) вса испльнише се свѣта,	15/16
небо же и земля	6
Небо, нао свѣтлѣж (7) слньца сіаеши и	14/15
Лвче простираеши (7) ѿ запада на встоцѣ;	15
5. Земля, нао ѿ нѣе (7) ты създанъ бысть и небесемъ	15/17
сію подобещоу се показалъ јеси	12/13
Дньсь цркви твоя своѣ (8) благолѣпіе оукрашаеть	(16)17/19
И радвюци се всю (7) вьселенноюу съзываетъ	(15)16/17
къ себѣ, глаголюци:	6
10. Сьрадоуите се мнѣ, матери црквамъ,	(10 ⁵) 11/13
Блажена азъ въ градѣхъ (7) нао сьдрьжоу скровнице,	15/17
Югоже преже врази (7) завистию низложише...	15

У ових 12 редова требало је само из р. 8 пренети у р. 9 кѣ сѣтѣ, па да се добије овако уритмован слог, у коме се са бугарштитичким стихом мешају по један десетерац (10⁵) и дванаестерац са истим двосложним завршком, како то већ иде.

У осталим још двама похвалама Лазару не запажају се јаснији трагови версификације, народне. Ни у најкраћој и вероватно

зато, што се у похвали овој за цара Мурата каже на стр. 87 два пута да је био *Персеначелникъ*, владалац Перса тј. Турака, док Константин у свом Животу деспота Стефана, у Гласнику СУД 42 на стр. 259, 273, 274, 277, 278 и др. разликује добро Персе и Персиду од Измаилита (Турака). И по јаком утицају Константиновом, који се види и у правопису очуваном доста добро у позном препису, као и по томе што Стефана зове деспотом (стр. 86), види се да је ова похвала Лазару најмлађа. Писцем записана г. 1420 потврђују се круговима сунца и месеца и индиктом. Да је млађа и од Вукомановићеве и од Руварчеве види се по преопширним и потамњеним парафразама њихова текста у њој. Тако на прву указује став на стр. 86 о Лазаревим синонима који пред њивотом његовим *икоже нѣкоуѣ суринѣ сладкогласѣ излитѣмѣ жалостнѣ поѣше вѣщадохѣ* (поредити са стр. 116 у Вук., у Гласнику XI), а на другу ставом, врло раширеним на стр. 82, којим алудира, као на познату ствар, на много краће а јасније излагање о томе како је још цар Стеван Душан запазио на младом Лазару да ће „*что велико быти*“ па на то и велможама дворским обратио пажњу (пор. стр. 86, р. 14 до 18 у Руварчевој, у Гласу 136).

Преопширно парафразирање старијих краћих текстова којима се послужио да би их „улепшао“, а стварно потамњујући их и отежавајући употребом предугачких сложеница својих, Андоније Рафаил показује нарочито у тексту за нас најважнијем, у преради углавном Вукомановићева плача Миличина. Он у свом престилизавању губи свако осећање мере. Поступак његов још боље утврђује да су и два ранија плача Миличина самосталне обраде и парафразе могућног импровизованог плача Миличина, запамћена само као факт. Данас непознати Андоније Рафаил почиње, истина, плач простије чак и са осећањем ритма народске метрике, али га убрзо загушује декламаторско реторичком књишком благоглагољивошћу, у којој, рекло би се, има покушаја да се имитује, употребом и дужих акценатских речи место познатих стопа, антички стиховани слог¹⁾). Ствар која заслужује посебно истраживање.

¹⁾ На могућност неког оновременог псеудокласичарског подражавања античкој метрици у спеву високоученога деспота Стефана „*Слово љубѣве*“ указано је у божићном броју Времена за г. 1930, истицањем могућног елегиског дистиха у строфи 5. (на стр. 167 у Гласнику СУД XI):

Острѣ нѣ|како и | вѣстро|тѣчно | дѣло | љубѣве.

Бѣса|коу дѣ|бродѣтъ || прѣйти | мѣгоуци.

Њиме је фиксирана једна сентенција. Преведена? Одакле?

Плач Миличин почиње у Споменику III на стр. 86, а прелази до половине скоро и на стр. 87. Дајемо овде само почетак који гласи:

1	Оуви мнѣ, кого оузроу ?!	7
	На кога възвѣдоу оудобѣ (8) сльзочръпалныѣ очи ?	16/17
	Како испдущоу (5) гласѣ къ страсти и	10 ⁵ /11
	Плачю шбычнѣ (5) оустрѣмлаѣ се ?	10 ⁵
5	Поболѣте съ мною (7) другы неключимѣ мнѣ,	15
	Плачите се съ мною сѣродници...	10/11

Даље не иде, ни овако. Мање још у плачу Лазаревих синова, мање раширеном, на стр. 86. Ти, по признању и самога писца, гроубыѣ стихи (у Љ. Стојановића Записи и натп., књ. III, бр. 4950) не дају се мерити силабички.

Према свему досадашњем упоредном проучавању ових шест похвала кнезу Лазару, види се да по времену постанка свога иду овим редом: 1) Јефимијина, 2) Новаковићева, 3) Вукомановићева, 4) Руварчева, 5) Даничићева и 6) Стојановићева. Прве четири могу припадати деведесетим годинама XIV века, пета првој десетини а шеста (г. 1420) другој десетини XV века.

*

Интересантна је појава стихованог слога у нестихованој прози, али не ни приповедној ни похвалној, те поетској свакојако, него у прози најпрозаичнијој, у канцеларској: у повељама, у званичним писмима средњевековним. Прелиставајући прву свеску прве књиге Старих српских повеља и писама у издању Љ. Стојановића, запазио сам да и ту промичу поједине фразе у форми познатих стихова народних. Ти се текстови нису ни причали, мање још певали, или говорили по такту игре. Па откуда ту онда стихови? Свакако, по оној основној служби стихованог слога уопште, по служби фиксирања и стереотиписања значајних фраза. По оној служби коју смо истакли и овде код пословица. Јер, заиста, тај се стиховани слог јавља, не произвољно и случајно, него у фразама заједничким и стално понављаним, сталном употребом озваниченим, стереотиписаним.

Па нека би појединачна јављања стихованог слога из ранијих времена била и случајна, као што могу бити она из г. 1254 у двома повељама, измењаним између краља Уроша и Дубровника, са текстом узајамно уједначеним, у заједничкој фрази: *аке ли мѣ добишке не сѣече* (стр. 19 и 20) и то у синтактичком склопу у ком би се очекивало или 3 л. мн. или 1 л. мн. у другом случају;

или овако осмерачки уједначена фраза из адресе, и споља и опет тако у почетку текста: (кнезв) ... *и свдиамъ и вѣчникомъ / и власѣломъ дѣбровачкимъ*, и то и у бр. 49 (г. 1326) и у бр. 50 (г. 1328); па нека би била случајна и она примитивна сликовања у повељи босанскога бана Стевана под бр. 52 из г. 1333, у препису дубровачкога кодификатора, у којој бан обавезује: *себе и своје синова и своје сиеме, ако се слѣчи у нѣкоје време, ше бише или господињ, или властелињ, или гражданињ, или люде, кои би пакосѣили Рѣшу и Прѣвлади, да поможе колико може наша такосѣ ...* који текст тако неодољиво потсећа на народне здравице¹⁾, беседе које, као свечани говори, треба да буду што „учевније“ и књижевније, а то ће рећи, као у споменутом случају Вукових усменокњижевних бележилаца прича, што ближе стихованом и сликованом народном слогу, онако отприлике као она здравица што ју је весели Кушмељ („алвундандара“!) одржао у свом дому фра-Брни, у познатом роману С. Матавуља; па нека су случајна и она десетерачка устиховљавања адресе у неколиким писмима краља Твртка, на пр. у бр. 84 (г. 1385), бр. 86 (г. 1386) или у бр. 88 (г. 1388), и у адреси споља и у тексту с почетка:

Кралѣвства ми драгимъ и любовнимъ	10/12
приателѣмъ, кнезв и свдиамъ,	10/12
и власѣломъ града Дѣбровника ...	10/11

Али, оно стереотиписање адресе пошиљаоца, издаваоца званичног писма, како га је изводио познати канцелар града Дубровника *Руско Христѣофоровић* у самом почетку XV века, већ и по томе што је очигледно намерно стереотиписање, фиксирање само по себи — не може се сматрати *случајним*, зато што је дато у *стиховима*, и то у стиховима несумњиво народним, у *десетерцима*.

У прегледаној свесци Старих срп. повеља и писама највише је таквих писама од руке Рускове. Ако се нисам забројао, свега 230, од г. 1395 до 1425, за пуно 30 година. За првих пет година, до 1400, Руско још није био сасвим утврдио калуп свом тексту за адресу пошиљаоца, у чије име он пише. Од 230 случајева, на то почетно време отпада 40 са још нестереотиписаним текстом. Од осталих 190 случајева, од г. 1400 до 1425, има их 165 са једним и истим потпуно стереотиписаним текстом у три десете-

¹⁾ Видети и П. Слијепчевића чланак Прилози народној метрици, I пословице, загонетке, здравице, у првом Годишњаку Скопског филозофског факултета. Ск. 1930.

рачка стиха. Само је 25 случајева са непотпуним стереотиписањем (I и II ред) или неправилним. И ту, у 20 случаја, писма су упућивана лицима мање знатним, којима није ни доликовало да се одаје „многочтено“ или „многосмерено“ или „многосрдачно“ „поздрављеније“ него само „почтено“ и др. или само голо поздрављеније. У осталих 165 случајева од г. 1400 до 1425, једном стереотиписани и стиховано фиксирани десетерачки слог у адреси пошиљаоца, Дубровника, у писмима канцелара Руска Христофоровића, увек је један и исти, овакав :

од г. 1400:.. (од) владѣштаго града Дѣбровника	10
кнеза, властель и од все опкине	10/11
многосръдъчно поздрављениѣ	10

у години пред том, 1399, на пр. у писму Сандаљу, још је:

(од) владѣштаго града Дѣбровника	10
кнеза и все опкине	
многочтено поздрављениѣ	10

а још раније, у г. 1397, опет у писму Сандаљу, овако само:

(од) владѣштаго дѣбров'чкога кнеза	
и од все опкине	
многосръд'чно поздрављениѣ	10

По реду јављања, најстарији је, као што се види, трећи стих: *Многосрдачно* или *многойочтено* или *многосмерено* *поздрављеније* или *поклѣденије*, који се створио сам, случајно (тип *a*). Други по реду формирања је први, у коме је Руско место присвојног придева *дубровачкога* узео склоп *града Дубровника*, форму присвојног генитива, уобичајену већ у пуној титули *оѣкине града Дубровника* и у актима која су упућивана њој. Тако је добио још један десетерачки ред, невољно и вољно (тип *ав*), а овај га је повукао да и средњи ред ритмички прилагоди том стихованом калупу свом. Да би ту, сада већ и намеру, постигао, уноси у други ред и реч *власѣель* а пред склопом *все оѣкине* понавља плеонастички предлог *од*, ствара десетерац типа *в*. Током године 1400 у осећању Рускову сва три реда постају већ намерни десетерци, што осем поменутога плеоназма у *од* потврђује и инверсија у I и II реду: *владушѣтаго града Дубровника кнеза* место *кнеза влад. гр. Дубровника*. Од девет случајева из г. 1400 у једном је само *власѣеле* (2 п. једн. од збирне именице), иначе свуда као и доцније *власѣель* (2 п. множине). То је знак Рускова колебања још између нестихованог и нефиксираног слога и стихованог, фиксираних десетерачки.

Да је баш Руско Христофоровић био склон таквом народском устиковљавању стереотипног текста, може показати и фраза: *како ше* (или: *ве*) *је боље Боџ навчиљ* (или: *насиавиљ*) у његовим писмима, на пр. под бр. 285, 286, 329, 331, 334, 392 од г. 1405 до 1411 и др., која остаје непромењена кад се год јави потреба за њу; или овај низ десетерачких стихова којима је фиксирана стереотипна *заклешва* у уговорима, у два пута у два узајамно уједначивана текста уговора о миру између Дубровника и војводе Радослава Павловића измењаних у г. 1421. Текст су писали дубровачки канцелар Руско и Павловићев дијак Влатко Марош, први екавски а други виши икавски. Текст заклетве гласи (на стр. 573 Русков, на стр. 576 Влатков):

... тко ли би зкръниљ ил потвориљ,	10(11)/12
да свъ вьсе клетвѣ на нѣмъ пале	10/11
и да ю причетанъ Юди кон	10/11
прода сина Божја на распетѣ,	10
и да ю клетѣ Господиномъ Богомъ	10/12
и в'сѣми светими вѣ (Вл.: вики) века...	10(12)

Између ових стихова, четврти је (*прода сина Божја на распеће*) непромењен и у текстовима иначе прозно сложеним; у петоме *клеш* је место обичнијега *проклеш*.

Има још један Русков пар стихова за стереотипну фразу у уговорима. Тај је пар интересантан баш због тога што не гласи подједнако оба пута кад се јавља у актима о пријему Радослава Павловића за властелина дубровачког, у г. 1423 на стр. 583 и у г. 1427 на стр. 607. Према употреби паралелних облика *којега* или *кога* у првом полустиху, изостаје или се додаје *наш* у другом, да би се одржао десетерачки ритам у слогу. Ево оба случаја: на стр. 583 из г. 1423:

прѣдъ <i>којега</i> годе овъ листъ доиде	10 ⁶ /14
и тко годе овъ нашъ обеть чѣю...	10 ¹ /13

и на стр. 607 из г. 1427:

прѣдъ <i>кога</i> годе овъ <i>нашъ</i> листъ доиде	10 ⁶ /14
и тко годе овъ нашъ обеть чѣю...	10 ¹ /13

А шта може да значи све ово? Само једно: да је у то време, а то је време Косовскога боја, постојало и у Дубровнику, једно утицајем тако снажно десетерачко песништво на језику народном, а то значи и народно јер другог још није било, да се, пишући и сам тим језиком народним, утицају тога песништва није могао да отргне ни писац типски прозаичних списа, аката

државних, канцелар општине града Дубровника Руско Христофоровић¹⁾).

Из истога времена, с краја XIV или с почетка XV века, и са истога терена приморског, само северније, око Сплита, потиче по рачуну дра Ферда Шишића т. зв. Хрватски летопис, прерада народним језиком латинског текста Хронике Попа Дукљанина. И у онако збијеном слогу причања има доста случајних стихова, десетераца. Али као да неће бити сасвим случајна ова два, већ и по томе што су два и у органској вези, и што је њима фиксирана једна пословица, један цитат из Светога писма. На стр. 413 у издању Шишићеву стоји:

... како Писмо каже:

Оци зобаше кисело грожђе	10 ^б
а синовом зуби утрнуше...	10 ^а

Али, све је то после Косова и у време Косова, када се, и по А. Серенсену „зачињала“ наша народна епска поезија. Има ли оваквих трагова и раније? Да видимо.

Четрнаести век. У листу „Време“, у броју од 20 августа г. 1926, тумачио сам нарочитим чланком „Зашто је Марко Краљевић, иако незнатна историска личност, постао највећим јунаком народним?“, зашто га гусларско песништво народно слави више него друге, историски много знатније личности. Једно од домишљања у том чланку своди се на ово: Као што је међу јунацима Устанка најпопуларнији и највише опеван Хајдук Вељко, несумњиво и зато што је, „као весељак, стално водио уза се певаче лаутаре, који су му још за живота проносили славу песмама о њему“, тако је могао и Марко, кога народна песма пре свега претставља као весељака, јер воли вино и нарочито песму, ако баш хоћете и директно епску, ону што му је, да га „разговори“, певао Милош кроз Мироч „од свих наших бољих и старијих, како ј' који држо краљевину у честитој у Маћедонији“; могао је дакле и Марко по таквој својој „директној срдечној вези са народним певачима“ што их је купио око себе — постати најмилији јунак њихов, њихова па и народнога песништва, још за живота, па то остао и даље, кроз векове.

¹⁾ Тако би Руско, иако не песник, бар не у актима, био први познати стихотворац у Дубровнику, за цео век старији од првих „спјевалаца“ Ш. Менчетића и Ђ. Држића.

Да ово домишљање није без основа може потврдити и чињеница, да су се на југу Македоније наше, онде где је Марко живео и радио, око Охрида, у Струзи на пр. и до данас одржали гуслари, чије певање се радо слуша и цени, како се то види у збирци путописа Т. Маневића „Нашинци“, на стр. 22¹⁾). Колико је ту и раније гусларска песма цењена, и то не само од народа простог него и од интелектуалаца, од људи који су писали и преписивали књиге, и то у време којим се бавимо, крајем XIV и почетком XV века, показаше нам цитат из преписачева поговора једном „слову“ св. Климента, епископа величкога, ученика Ђирилова у X веку. У Извѣст. отд. русск. яз. и слов., у књ. IX, св. 3, проф. П. Л. Туницки објавио је две редакције Климентова Слова о св. Тројици у преписима руским из XV века. Преписи су, како се види по неједнако сачуваном назалном ж, с неког вероватно македонског рукописа, писаног од XI до XIV века. У другој, ужој, скраћеној те свакако и познијој редакцији у препису руском с почетка XV века, има и један дометак преписача македонског, у коме се велича св. Климент. Да би показао колику су привлачну моћ имала „слова“ св. Климента, његов га апологет пореди са — гусларом. Он каже на стр. 232 наведене свеске Извѣст.

... какоже под доубом или под тополоу, под сѣниу с(ва)тыхъ сѣдѣше. но то какоже се пѣснотворецъ хытръ състроить златы гоусли гоудением же гласномъ велико сбориште сбереть, такоже и сеи (св. Климент), не соглашением гждениемъ но соглашениемъ словесъ . . .

О том снажном животу гусларског песништва, ако и професионалног свакако првенствено и народног а не само феудалног, у време пре Косова а у Македонији, у кругу краља Марка и даље, баш у Охриду, говори нам још речитије други један запис, такође досад не запажан ни искоришћаван као докуменат значајан за историју народног песништва нашега. То је натпис из г. 1379 — десет година пре Косова — на зиду у препрати охридске цркве св. Богородице, у фресци над гробом једног заборављеног јунака, Бошњака Остоје Рајаковића Угарчића, сродника краља Марка и зета охридског жупана Гропе. Натпис је тај први пут објављен у Миклошића Monumenta Serbica г. 1858, непотпуно. Према објави

¹⁾ Пре тога и више и боље још у чланку др. М. Влаховића: О слепим гусларима у Јужној Србији у Гласнику Српског етнографског музеја, књ. VI. Б. 1932, стр. 100 и даље; а пре тога, по њему, и у проф. Ј. Цвијића Балканском полуострву, књ. II, стр. 160.

Љ. Стојановића у Записима и натписима, IV, бр. 6073 (151), стр. 16, он гласи:

Прѣстави се рабъ бжїи Ѡстоѡ Раѡковиѡ по гоусломъ Угарчиѡ и свродникъ крала Марка, зетъ жѡпана Гропе. лѣто ,2шпи мѡа октѡмбѡѡ і, инд. г. Васъ же молю, братиѡ моѡ любимаѡ, прочитающе простите ра(ди) Бо(га), ѡко вы можете быти како ѡ ѡ како вы николѣже.

О том надгробном натпису охридском као и о босанском витезу Остоји Рајакловићу, званом Угарчићу, писао сам, краће, у Времену, у бр. од 15 августа 1926 г., а опширније у Српском књижевном гласнику, у свесци од 16 августа 1931 г. У овом другом чланку указао сам и на једну народну десетерачку песму из Босне, објављену у Босанској вили за г. 1891 од стр. 14 па даље, под именом Женидба Радуловић-Стоје. Ту сам показао зашто мислим да се ова песма директно тиче нашега Остоје Рајакловића, у разлагањима од стр. 615 до 618.

Овде да се позабавимо најглавнијим ставом у овом натпису, оним: *по 18сломъ*. Миклошић је овај склоп схватио као једну реч и, према овом једном и једином примеру, унео је у свој Речник језика старословенскога¹⁾ реч *погжсло*, п.-сognomen, од које би у натпису нађена форма престављала 6 п. једине, као „називом“. Из Миклошићевих *Monumenta* та је реч, тако тумачена, прешла и у Даничићев Рјечник из књижевних старина, и др. У СКГласнику на стр. 613 домишљао сам се да би тај склоп речи, схваћен и као једна реч, могао можда одговарати уобичајеним домецима за надимке у форми „назван“ или старијој „зовом“, као извод пасивног презентног партиципа, са значењем „погуслан“. Али ће и најпростије и најтачније тумачење бити: да су ту две речи написане заједно, како се тада често писало нарочито кад би биле предлог и именица као овде, и да ту имамо од праслов. облика *по гжслѡмъ* (dat. pl.) изведен старосрпски *по 18сломъ* са пуном вокализацијом затвореног полугласа, у именици која и нема једине да би јој се јаче истицао род, те је и удешена тако према именицама мушког и средњег рода, иако је женскога. Али и без свега тога истраживања, било ма које од три споменута тачно, јасно је да „погуслом“ стоји у директној етимолошкој вези са речи „гусле“²⁾ и да је Остоја Рајакловић добио онај

¹⁾ Fr. Miklosich, *Lexicon palaeoslovenico-graeco-latinum*. Vind. 1862/65.

²⁾ Реч *гусле*, у свом прасловенском облику *гжслн* од корена *gond (Miklošić, *Etymologisches Wörterbuch der slavischen Sprachen*), својим оноματοпоет-

надимак Угарчић у вези са гулама, тј. с гусларским певањем о њему, и то још за живота свога, који је, судећи према лицу његову¹⁾, био врло кратак. Тај Остоја на фресци охридској човек је сасвим млад, без браде и бркова, отприлике у двадесетим годинама; у натпису му се не истиче никаква титула нити заслуга, у похвалу му се пак истиче само да је био суродник краља Марка и зет жупана Гропе.

А из свега тога дало би се извести и ово: Кад су о том голобрадом још човеку певане за живота његова песме гусларске, које баш и као придворне, феудалске, смемо сматрати и народним, кад се од њих једна и одржала као таква до данас, онда колико је тек таквих песама могло бити испевано о Краљевићу Марку, који се као краљ Марко нарочито истиче и у надгробном натпису којим треба што више нагласити значај покојника и тежину губитка, причињена смрћу његовом!

А Остојин „гусларски надимак“ *Угарчић*²⁾ могао би нам можда помоћи да се домислимо и томе: којим су размером епског народног стиха, дужим бугарштинским или краћим десетерачким, певане о њему те песме, епске свакако, на десетину година пре Косова. Без обзира на то што се за бугарштинске песме не зна да су певане уз гусле,³⁾ ако су певачи славе Остојине хтели употребити цело његово име и презиме, по оцу, тј. *Остоја Рајковић*, које броји пуних седам слогова а са уобичајеном вокативском вокализацијом консонантски завршеног презимена (*О. Рајковићу*) и пуних осам, онда им оно не би могло стати ни у један од полустихова десетерачких, без скраћивања било презимена у *Рајковић* или имена у *Стоја*, како је и учињено у оној босанској о женидби Радуловић-Стоје; то би значило да су те песме о њему могле, с уношењем целог имена и презимена, бити у дужем,

ским постанком упућују првенствено на гудачки инструменат за *дубље* тонове (као чело) а не за више, којима би пре одговарала изводница *гласан од *gēnd (*gind); а *гусле*, узете у ужем, народном, схватању, одају баш те дубље гласове, за пратњу певању а не за самостално свирање, као други гудачки инструменти који би у ширем схватању могли још бити означавани том речи. То би значило да је то уже, специјалније, значење и старије, првобитно.

¹⁾ Лик његов објавио је прво Ст. Краков у књизи Кроз Јужну Србију (Б. 1926), одакле је пренесена у Време, у број од 15 августа исте године.

²⁾ О значењу тога надимка, познатог и из бугарштина у облику *Угричић*, и постанку његову као контраст *Грчићу*, видети у наведеном броју Времена.

³⁾ В. Богишић у Предговору свом издању Народних пјесама итд. на стр. 67—69.

бугарштичком стиху, у чије би полустихове таман стало обоје. Али се за Остојин надимак *Угарчић* баш нарочито и каже да је дат *по гуслом*, а он с именом његовим таман пристаје у други полустих гусларских песама, и таман одговара њихову обичају да јунаке своје и помињу с надимцима, као Марко *Краљевић* (не *Вукашиновић*, опет 7 слогова!), Иван *Косанчић*, Милан *Топлица*, Иван *Сењанин* (не *Влаховић*, иако би могло), Бајо *Пивљанин* (не *Николић*, такође), а много ређе са презименом по оцу, као Стеван *Мусић*, Милош *Војиновић*, Милош *Койилић*¹⁾-Кобилић-Обилић и др.

Овде, на разгођу коме и досадашња критика научна признаје да је могло бити зачелом наше народне епске поезије, да дамо укупан преглед о најтипскијем епском стиху народном, о десетерцу. Нашли смо му трага у ово време на свему националном терену нашем: од глаголашког, доцније ускочког, у Хрватском Приморју, од Далмације, у Сплиту и Дубровнику, преко Косова и Поморавља све до Охрида. Значи да је, исто као и данас, и у време Косовског боја, епски десетерац, ритмички још не устаљен, са колебљивом цезуром и силабизмом, био већ општенародни, тереном не ограничен — *свештеренски*. А то, свакако, не би могао бити да се тада тек зачињао.

Морало га је бити и раније. Да видимо.

*

Првој поли XIV века припада т. зв. српска Александрија, нов превод Псеудокалистенова романа о Александру Маћедонском, учињен, по Веселовском,²⁾ не са неке грчке него са романске прераде његове, те можда у Приморју нашем, одакле је најлакше и могао допрети у руке преписачу чакавцу, по чијем је препису први пут издат од Јагића у Старицама III³⁾, па свакако и не трудом неког свештеног лица него неког профаног интелектуалца (дијака?), навикла већ да се служи народским језиком за послове

1) У обама дечанским хрисовуљама, у издању М. С. Милојевића у књ. XII у II одељењу Гласника СУД, међу сељанима додељеним манастиру Дечанима, у оближњем селу Чабићу, спомиње се Копиљ један (*Радоко Божиновић и брат његов Копиљ*) на стр. 23 и 91. Име врло ретко, и несумњиво туђинског, „влашког“ порекла, каква су у тим хрисовуљама обично имена дедова, чији синови већ, а нарочито унуци, носе имена постанком наша, као, између многих, у овој задрузи из Чабића, на стр. 24 и 92: *Драгни и син његов Ранко и Милош и дед његов Шапран*.

2) А. Веселовский у Журналу Мин. нар. пр., том 40.

3) В. Јагић у *Starinama III: Zivot Aleksandra Velikoga*.

мање књижевне а више практичке врсте. И ван Јагићева текста из XVI (?) века, опажа се тежња за оживљавањем и понародњавањем ипак још доста књишког језика и у Новаковићевом основном тексту (*a*) у Гласнику СУД, II одељ., књ. 9. Он по палеографским одликама својим, по старијој хартији и брзопису (не: „полууставу“), као и по ортографским, старијим од реформе Константинове (-иџ, само њ, и др:), може припадати и првој поли XV века и почетку његову. И од овог Новаковићева текста као и од Михановићева (*m*) из XVI (?) века, којим је допуњаван у Новаковићеву издању, старији је један онда непознат још и на жалост врло дефектан препис у рукопису београдске Н. библиотеке под бр. 757, добивен на поклон од пок. Косте Милићевића, сликара, родом из Скадра (Бележићемо га знаком *M*). Он потиче најпозније с краја XIV века, јер је писан на у нас најстаријој хартији без водених знакова („памучној“), уставним писмом и старим правописом (поред горе споменутих особености, има и џ за број 6). Слаже се час са Новаковићевим *a* текстом а час са Михановићевим *m*, више с овим. Текст у *M*, као старији, није могао потицати ни од *a* ни од *m*, али ни они, ако је и био пред којим од њих као „извод“, нису могли потицати само од њега, јер сваки има по нешто друкчије, и боље каткад. Према том готово неизменичном слагању са преписима очевидно различних „извода“, излазило би да је и пред писарем његовим било најмање *два* старија преписа-извода. Они би могли потицати из половине XIV века, а заједнички опет извод њихов, ако би то био баш онај првобитни превод, могао би пасти и у прву полу тога века. Овај би се рачун тачно поклапао с рачуном Ст. Новаковића¹⁾, који је *што* време одредио за постанак нашега превода Александрије, према томе што се у биографији Стевана Дечанскога од настављача Данилова цитира Александрија, највероватније наша, ма да би могла бити и она у ранијем преводу бугарском, или баш и у грчком оригиналу. Овако, кад се оба рачуна здруже и поклапају, поузданији су.

У питању нашем, Александрија је у толико значајнија што је *превод*. Стилизацијом својом она највише потсећа на споменуту полупрозну епопеју косовску из средине XVIII века, на Житије кнеза Лазара и војводе Милоша Кобилића. Више још, обиљем стихованогa и сликованогa слога који се уплеће у прозно причање

¹⁾ У предговору свом издању (Гласник СУД IX у II одељењу) на стр. XVIII—XX.

на местима која смо истакли за уплетање таквога слога у народне приповетке. А овде је тих и таквих прилика и сувише, јер Александар се и много бори, и много говори, и много пише, и много пословици. Александрија у нашем преводу више је него обичан превод. Она је постала *нашом*, и то не само језиком као остале: латинска, француска, немачка и др., него и садржином својом, сва. Александар и његови Маџедонци, не Грци јер с њима се и боре, пореклом су са нашега националног терена који је већим делом био већ и прикључен тадашњој држави нашој, те стога нису ни сматрани као туђинци, већ напротив: као наши *иреци*. И неће бити само поетско маштање Гундулићево кад он у Осману, у стиховима 65—69 у певању трећем, Александра Маџедонског зове Лесандром Србљанином и каже још да се о њему, као народном јунаку, певају („бугаре“) песме као и о другима што их ту спомиње, а о њима се заиста и певале. Хоћу да потсетим само како се на неким преписима Душанова Законика законодавац наш зове царем *маџедонским*, као на рукопису прашком (у Записима и натписима под бр. 4941) или загребачком (исто, под бр. 4942); даље, како Божидар Вуковић, штампар млетачки у XVI веку, каже за себе да је родом из Подгорице, из „маџедонских предел“ (исто, под бр. 494); па како се у народним песмама под Маџедонијом разуме стара наша држава, цела, све до Дунава. Тако у песми о Марку и вили Равиојли Милош пева о старим краљевима нашим „како ј’ који држо краљевину у честитој у Маџедонији“, а у песми о Каици војводи деспот Ђурађ назива се „краљем од Маџедоније“, па у песми о обретенију главе Лазареве моле свеца да одлучи куда да га носе: да ли у Фрушкогорске манастире „да или ће у Маџедонију“ и он одлучио тамо, у свој манастир, итд. С друге опет стране, навели смо стих један из Новаковићеве белешке Нешто о кнезу Лазару (Гласник СУД XXI) из XV века, где се каже: *Подигже се царь Амуратъ ѡперскыи*, па се тим именом „Перси“, поред Агарени, Исмаилити, називљу Турци врло често у писаца мање учених. Високо учени Константин Костенски, разуме се, не подлеже утицају тога народског схватања те у Животу деспота Стефана разликује Турке од Перса које је Демир (Тумур) покорио и с њима заједно победио Турке и Бајазита код Анкаре¹⁾; и писац Руварчеве похвале Лазару каже за Мурата како „възм се нечъстиемъ и гръдиню и приеть мнѣнiа врѣдъ: приѣподоблаеть се маџедон-

1) Гласник СУД 42, стр. 272—278.

скомъ Алеџандръ¹⁾. И тако се, изгледа под утицајем баш Александрије, формирало у народу схватање као да је Бог „греха ради наших“ за казну „допустио“ Персима-Турцима да се освете Маџедонцима-Србима, потомцима њиховим. Стога и поента у беседи Александровој Маџедонцима пред сукоб са Даријевим Персима (у издању Новаковића на стр. 55):

Бољѣ вѣсть намъ на бою оумрѣши,	10/12
Н'јеже ли прѣдъ Пер'си бѣжашѣ!	9(10)/10
В'сакомоу бо велеоумноу моужоу бољѣ поч'тена сѣмрѣшѣ, (10,7)17/18	
Неже срамотѣнь живошѣ! ²⁾	7/9

није ни звонила као нешто туђе, *преведено*, него као да је самосторно наше, из уста и срца народнога хероја. Као да је то говор, рецимо, кнеза Лазара у тако једном одсудном тренутку, пред сукоб с Турцима на Косову. А говор његов у том тренутку, заиста, иако књишки препричан у похвалама на пр. у Руварчевој на стр. 89 у р. 35-37 у издању Ћоровићеву (Глас 136), тече у исто таквом херојском тону, у стиховима мешовитим и сликованим још:

Лѣче естѣ намъ вѣ подвижѣ сѣмрѣшѣ,	10/13
Неже ли сѣ стѣдомъ живошѣ;	8/10
Лѣче естѣ намъ вѣ бранѣ (6/7) мѣчнѣю кончинѣ <i>иодѣшѣ</i> ,	15/16
Неже ли плешта врагомъ нашимъ <i>иодашѣ!</i>	12/14

А то обоје одговара сасвим познатим стиховима у данашњим десетерачким народним песмама:

Боље нам је сва три *иошкунѣ*,
Него срамно данас *иобјегнуѣ!*

што их Обилић каже Марку и Рељи у Вуковој песми о Краљевићу Марку и Љутици Богдану. У истом том тону тече и херојски одговор Лазаревих велмуџа, у коме такође промиче и стиховани слог, као на стр. 90 р. 19 и 20 у Ћоровићеву издању:

. . . (Что много): еже за те и ш благочѣстѣн	10/11
И за отѣчѣство намъ оумрѣти?!	10/11

или ниже мало у р. 31—33:

Ми сѣ Измаилитѣ братѣ се имама,	12/13
Ми сѣ свѣпостатѣ братѣ се имама!	12

или нарочито у р. 21—22:

Омрѣмъ, да вѣсегда живѣ бѣдемъ!	10/12
-----------------------------------	-------

¹⁾ Глас СКАкадемије 136, стр. 88, р. 36—38.

²⁾ У Јагићеву издању чакавског преписа (Starine III) то место, попрожено, гласи: Боле е нам данас еснѣм ѣмрѣти на бою оком, него прѣд Персѣн бѣгати. Есакому мѣдѣрѣ чловѣку смѣрт поч'тина боли е него срамѣн живот (стр. 261).

Александар Мађедонац, и ван Гундулиђева Османа и пре њега, као да је већ довољно био „Србљанин“, да би се и о њему могле „бугарити“ песме, под утицајем којих се у преписе наше Александрије уплетали и стихови, што доцније све чешће. А можда их је било већ и у првом тексту, у преводу. Епскост и поетичност само фабуле, присно сродство појединих мотива у њој са мотивима познатим већ народној књижевности и песништву нашем, утицајна веза између њих и Александрије запажана досада у науци нашој само из ње у њих¹⁾, и језичка већа блискост њена с њима, све нам то може више мање објаснити тежњу преписивача и прерађивача овога најпопуларнијега романа, који је и у XIX веку још прештампован у народским издањима, да његово у основи прозно причање што више „покњижеве“ у смислу народне усмене приповедне књижевности, онако као они Вукови и други „усменокњижевни“ бележиоци народних прича. Отуда у Александрији, још у првим преписима, тако приметно уплетање стихованог и сликованог слога у основни прозни. Тако, на пр. одмах и у другом говору Александровом војсци (Новак., стр. 56):

1. О любими мои, да вђсте јако:
 В'сакъ бђгађ брђжи | ђсть тераюштаго; 12/14
 Многе коучке | мђдведа *ђераюђь* 10/11
 Њ малђ *оуђдаюђь*; 7/8
5. (И) ђдномоу львоу рыкноуђшоу (8,9) мнози звђри(ђ) *оумираюђь*. (16)17/18
 Да намђ оузакони се *ђерађи* 10/11
 Вђсегда и *оубивађи*, 7/8
 Персомђ же *бђђђи* 6/7
 Вђсегда прђђь нами и *оумирађи!*...²⁾ 10/12

Цео овај одломак повезан је сликовима а три сентенције Александрове у редовима 2-5, нарочито прве две, сачуване и засебно ван текста Александрије, фиксирани су стиховима: прва у дванаестерцу (12⁶), друга у десетерцу (10⁴), очевидно намерном типа *в* што би показивала употреба речи *кучке* место *ђси*, трећа, без сувишне свезе *и*, у дугом стиху бугарштитком, који се стихови, видели смо већ, тако лако мешају у примитивном мешовитом стиху. Прва и друга сентенција сачуване су и засебно, као „речи“

¹⁾ Ст. Новаковић у Предговору свом издању у одељку 5: Грађа из приче о Александру помешана с народним умотворинама, стр. XXVII—XXXII.

²⁾ У Јагићеву издању чакавског преписа (стр. 262):... да знасте ери всаки енаге брђи е тираюђига и многе кучке мидведа тираю, да мола ђђ е ке га ђђндаю, и ђдном рикнуђшђ лавђ многи звђри ђмираю. Да нам дан еи закон брзо ђђђђти и тирати (ђ) Персђдом ђзакони се прђд нами еђжати и ђмирати.

Александрове у једној, биће оригиналној, збирци сентенција „Рѣчи избран'нии дрѣвних моужии философъ“ у рукопису XVII века СКАкадемије н. под бр. 25. Друга, десетерачка, остала је сачувана и у чакавском препису, у коме су остале већином кварене, док су им у накнаду дошли други, нови стихови и сликови. Међу њима уопште узев доста је, и највише, случајних, мање већ датих овако сасвим у народном говору и стиху а потврђених и најстаријим преписом *М*, као на стр. 69 у Новаковићеву издању:

Воискоу силноу и остроу (*М*: быстроу) видѣсмо, 10/11
Срьдито и брзо на бои идеть (*М*: гредеть)... 10/11

у говору (реферату, рапорту) Даријевих шпијуна, или, на жалост без потврде у дефектном *М*, и у оваквој, језиком још народскијој форми, чије намерно подешавање ритму десетерачком најјасније открива плеонастичка употреба личне заменице (народно *ја* поред *јго*) у наредби, говору Даријеву војсковођи свом о Александру:

Аште ли побѣгнеть, | а ти тераи, 10/12
Не остани *ја* се | *јго* нигде!...¹⁾ 10

онако отприлике као што се често налази у песмама из Јужне Србије, на пр. у збирци И. С. Ястребова Обычаи и пѣсни турецкихъ сербовъ на стр. 292: Пренеси *ме* мене и чобани, или на стр. 303: Како сам *ше* ја тебе купио, или на стр. 433: Ја ћум *ше* тебе улова, или и са дативом, као на стр. 61: *Му* однесе краљу Појазиту, и др. или у збирци Симе Н. Томића што ју је Јован Н. Томић саопштио у прилогу књизи Историја у народним песмама о Краљевићу Марку (Посебна издања СКАкадемије г. 1909), на пр.: Живо ће *го* него проголтна, на стр. 181, А Муса *му* нему одговара, на стр. 187, Да л' *ше* тебе оган упалило, на стр. 190, Оће Марко нас да *не* искупи, на стр. 194, Јопе Марко ним *им* узговара, на стр. 198, и др.

Поред наведених десетераца и дванаестераца употребљавани су и осмерци за украшавање прозног слога у овој строфи, са потврдом и у *М*, у причи о повратку Александрову морем на исток, у издању Новаковићеву на стр. 36:

Самъ же въ голию въшьдь (7)8/10
И доухноушоу вѣтроу (*М*: югоу) боурноу, 8
Къ вѣстокоу оустръми се (7)8
Съ три тисоушти голии...²⁾ (7)8

¹⁾ У Јагићеву чакавском препису (стр. 260): *ѣко* ли пред тобом побегне, не остави га се, прико свнта всга тиран га.

²⁾ У Јагићеву тексту: Сам 8 голию оуланзи, доух юга и боуре дахнѣ, ка истокѣ отнда (стр. 247). На осталим местима Јагићев текст је дефектан.

Ова би се строфа могла узети и као два стиха бугаршtica, нарочито ако би се *вѣ* у првом и *кѣ* у трећем реду читали без пунога гласа вокалног.

Да закључимо ово навођење одабраних само стихова из Александрије овим „плачем“ Александровим кад је осетио да ће умрети од отрова, у Новаковића на стр. 146, без паралеле у дефектном *М*:

О земљу, и слънце, и людје,	10
И твари, плачите мене дньсь :	10/11
Вѣ малѣ бо на свѣтѣ явихъ се	10/11
А вѣ скорѣ подѣ землю заидохъ!...	10/12

Додаћемо још и ово прозно пророштво Александрово о доцнијем покоренју Маѣдонаца од „Першана“, које се у нашој Александрији (у Новаковићеву издању на стр. 147), нарочито после Косова, могло тумачити као претсказање покоренју Срба од Турака :

Вѣдомо да вѣстѣ вамѣ јако на последњикѣ летоми Перьшане
Македонијани обладати имоутѣ, јакоже и ми Перьсидомѣ обладамо
дньсь.

*

У првој поли XIV века живео је, војевао и умро, као калуђер Харитон, г. 1342, „славни кесар Стефан Хреља Драговоља“¹⁾, ктитор манастира Риле. Уз вероватну контаминацију његове личности с којим доцнијим јунаком народне традиције а друге локалности [Нови Пазар²⁾]: Реља Бошњанин, који се засебно спомиње и у оној босанској песми о женидби Радуловић-Стоје]³⁾, по случају тако обичном у народној песничкој традицији нашој, код

¹⁾ Ако тај надимак „Драговоља“, који уосталом потпуно одговара темпераменту његову колико нам је познат по поступцима амбициозног кесара, не би био лични надимак него можда име братства, очуваног у имену села Драговољићи у срезу никшићком, онда би за Хрељу могли рећи да је био Динарац. Поред Мрњачевића, могућних потомака Мрњана, казнаца краљице Јелене Урошевице од г. 1279—1281 у Требињу (проф. В. Ђоровић у Гласу 136, стр. 10), као и суродника њихова Остоје Рајаковића Угарчића, несумњивог Динарца, био би тако Хреља један од најраније истакнутих носилаца и претставника једног унутрашњег националног асимилационог процеса, највидније истакнутог у Цвијићевим миграционим таблицама (Балканско Полуострво и јужнословенске земље), процеса *динаризације*, који и данас траје.

²⁾ Љ. Стојановић у Прилозима за језик, књиж. итд., књ. II, стр. 88, у чл. „Реља од Пазара“.

³⁾ СКГласник од 16-VIII-1931, стр. 616.

Марка¹⁾ на пр., код Новака²⁾, Милоша³⁾, Ивана Сењанина⁴⁾ и др., овај кесар Хреља биће несумњиво основна *историска* личност познијем *моштивском* легендарном јунаку Рељи Крилатици. Историски јунак, баш ако је и опеван још за живота како видесмо за Остоју Угарчића, не мора дочекати те метаморфозе у мотивског, него бива заборављен, замењен новијим. Кад је пак дочека као ово Хреља, онда значи да је као јунак историских народних песама морао бити од већег значаја. Да уопште доспе у народну историску традицију, Хреља би, по рачуну проф. Т. Маретића, требало да чека око 150 година, по рачуну А. Серенсена, бар 50! Међутим, он, вероватно још за живота слављен од својих сабораца песмом, дао је и смрћу својом, изненадном, мотив једној песми, урезаној у надгробну плочу⁵⁾ његову у манастиру Рили. Јер у епитафу његову, како је саопштен у Љ. Стојановића Записима и натписима, по други пут под бр. 6019 у потпуно реконструисаној форми од дра Г. Баласчева у његову часопису Минало (књ. II, стр. 20), опажа се ритмован и стихован слог. Епитаф је тај и по садржини својој песма, а удешаван је за то, видећемо, и према познатом устикованом Плачу Богоматере над Христом у великосуботним статијама. Стихови у том епитафу дају се најбоље воспоставити као бугарштитчки са припевом. Има их свега, једних и других, на број 22. Припеви су неједнаки, између 6 има 3 од седам слогова, 2 од осам и 1 од два: ох, ох! као и у данашњим тужбалицама, поред уобичајених четворосложних. Полустихови се удешавају према акценту, разуме се старом, стога се у неким дужим речима морају градити вештачки усеци, што у уметничкој песми, а то је у основи и овај епитаф, није ништа необично. Да то нису осмерци, како би изгледало према последња два (21 и 22) као и према неким ранијим (6, 12 и др.), а како би се у тужбалици могло и очекивати, види се нарочито по мешању с њима и седмераца у којима је и већина

¹⁾ Ј. Томић у СКГласнику, књ. XV, стр. 155—6 у приказу студије Јацимирскога „Неизвѣстни пѣсни о М. К.“

²⁾ И. Руvaraц, Гласник СУД 49, стр. 44, и Ј. Н. Томић у СКГласнику XIX, стр. 608—613.

³⁾ Женидба цара Душана, нар. песма, засебно издање књиж. „Време“ (Б. 1922) у поговору издавача; СКГласник од 16-VIII-1931, стр. 618.

⁴⁾ Проф. Т. Маретић, Наша народна епика, стр. 166—167, упоредити и проф. П. Поповића, Преглед српске књижевности, стр. 127 (прво издање).

⁵⁾ Плоча та, изразбијана и раније кад је Баласчев преписивао запис, као да више не постоји у манастиру.

припева, и по усецима, као и уопште по тоничности а не силабичности ових стихова. Ред 20 је, разумљиво, сав прозан, са временским подацима у бројевима. И редови 16 до 19 одударају нескладношћу која је могла потећи и од самог писца, и од камениоресца, и од преписача с плоче која је изразбијана. Епитаф Хрељин гласи:

1	Грoбъ те съдръжитъ нына (7) оумръштвена, кесаръ,	14/16
	Иже вчера с нами (6) ясно гл(агол)юштѣ!	12/10
	Ѡ чюдѣ страшнѣ, ш прѣ(7)славномѣ видѣнию ти,	15
	великоймените!	7
5	Ѡко нѣкое слънце до(8)блѣставныи мѣжъ навивы се	17/18
	Въ добротяхъ, лежешти (7) оумръль въ грoбъ малѣ	15/16
	шхъ, шхъ!	2
	Како безгласнѣ пре(6)бываюши и безобразнѣ,	15
	без видѣнина, без доуха!	8
10	Весма страждеть обоюдѣ (8) оумръштвеникъмъ, твоимъ,	15/18
	кесарѣ прѣизрѣдне!	7
	Хвална кесарица твоѣ (8) соупружница рыдающеи,	16
	двостраждоушти, плачоушти,	7
	Горко печалию все(8)дръжимаа, тебе, сладкыи,	16/17
15	не видѣшти прѣд сѣбю!	8
	Сиа зреште, братиѣ, (7) въ шбразѣ оусрьдно вѣнимѣте	17/18
	Ѡ лежештимъ, толикоу (7) великѣ соуштоу въ обоихъ,	15/18
	Въ таковым оу(6)тѣснивша се малѣ грoбѣ,	14
	И добрѣ жити сѣе (?) имъ вса оустраите...	13/14
20	Лѣто ѣшна енд. а! мѣц дек.	
	Престави се славны кесар (8) Стефанъ Хреља Драговоля,	16/17
	Мнишским шбразомъ Харитон (8) ктитор с(ве)т(а)го храма сего. (18)16/17(19)	

Овај Хрељин епитаф, овако устихован и постао на терену граничном, нашем и бугарском, може нам, можда, објаснити и ово двоје: 1) какву је улогу у ритмовању тоничкога стиха имао акценат, стари; 2) зашто се овакав дужи стих наших народних песама зове бугарштичким. За ово друго питање, у сваком случају, много поузданије него што мисли проф. Љ. Милетич да је успео објаснити у чланку: Къмъ въпроса за тѣи нареченитѣ „бугарштице“ у часопису Български преглед за г. 1930 у св. 3. Јер његова доказна песма, ма колико он ауторитативно „не допуштао“ да се и помисли, просто на просто састављена је из два само у једном реду писана осмерца схеме 8^a, најпопуларнијега стиха у народним песамама бугарским. И најближа варијанта овој Милетичевој „бугарштици“, само са другим личним именима (Милен и Милица место Торлак-Марка и Бјале Раде), испевана је тим основним метром бугарских песама, и епских, а у околини Тете-

вена,¹⁾ и тачно је забележена, без намерног тражења бугарштитчког стиха које јасно открива ученик проф. Милетича и пошиљалац оне песме.

Писац Хрељина епитафа био је човек књижеван. То се види и по фразама неким, позајмљеним из литургиских књига, из споменутог Плача Богоматере, нарочито из статије треће, на пр. у овим случајевима слагања, вероватно по сећању посталих: из ст. 4: вь маломь шбытаеши, Исѡсе всецарю, гробѣ дньсь... из ст. 9: красныи добротою паче всѣхъ чловѣкъ како беззрачьнь навлаеть се..., из ст. 15: аште и вь гробѣ малѣишемь заключиль се юси..., све из прве статије, па из ст. 171 у трећој: ш оужаснаго и страннаго видѣниа, и др. И ту би утицај народног стиха у „творенију“ књижевника показивао и постојање тако стихованог песништва народног у то време, и снагу његова живота.

На почетак XIV века односи се и сведочанство Грка Никифора Грегоре из г. 1326. Описујући спровод грчке принцезе веренице краљу Стефану Дечанском, он вели да су наши спроводници, војници, уз пут певали песме о својим старим јунацима²⁾. И с домишљањем проф. Маретића како су то могле бити и „женске“ песме³⁾, а баш и као такве, додајмо, ипак у доброј мери и епске, можда и више него лирске, којих је уопште врло мало у народном песништву, овде, у друштву осталих наведених података, и овај из туђинске књижевности добива већу доказну вредност за историју нашег народног песништва.

Тринаести век. Прелазу између XIII и XIV века припада Теодосијево Житије св. Саве са познатом причом о бекству Растка Немањића у св. Гору. О овом случају расправљао сам у чланку Вакрск једне народне епске песме из средњег века у часопису

¹⁾ Сборникъ за нар. ум. и народопись XXXI. Кр. С. Стоичевъ: Тетевенски говор. София 1915, стр. 232—233. Ту се за Милицу (Миланку) боре Милен и војвода Стојан, а Милица помаже Милену. Друга једна варијанта из истог Сборника, кн. XXXVIII у прилогу чланку Георги п. Иванова Орханийскиятъ говоръ, под бр. 23, на стр. 86: Иванъ Поповичинъ и Милкана, дата је у десетерцу измешаном са дванаестерцима. Оваква варијанта, у којој жена помаже кесецији Коруну а против мужа, могла је послужити за „извод“ оној нашој у Ерлангенском зборнику под бр. 71 на стр. 96 о Стојану Поповићу и љуби му Анђелији и војводи Малети, кога Стојан убија на превару као Марко Мусу „ножем из чакшира“, а која се, по неверству жене, слаже и са Вуковом о Страхинићу бану.

²⁾ Rad JАkademiје XXXVII, стр. 111.

³⁾ Проф. Т. Маретић, Наша народна епика, стр. 8

Живот и Рад за г. 1930, од стр. 336—344. У најкраћем изводу, ту је речено ово:

По Доментијану, биографу Савину из прве поле XIII века, о романтичном бекству Расткову у св. Гору спеване су, одмах, и песме. У Житију св. Симеона на стр. 27 у издању Даничићеву каже он: ... и прочи чловѣци, светѣимъ доухомъ навчени, пѣсни съмысливше и сѣтѣюште понахоу о ошѣствии богомѣдраго юноше... Рецимо баш да су те песме, како би проф. Маретић¹⁾ хтео, биле смишљене и појане тужно од калуђера или од племића, феудала, али додајмо и то: да се утицај схватања баш оба ова друштвена реда нашега Средњега века и у данашњим народним песмама осећа необично јако, нарочито у оним, по Вуку, „најстаријим“. Доментијан спомиње множину спевача или певача, и не каже да су те песме биле написане, значи да су свакако биле усмене. Све то скупа узевши у обзир, даје права да се те песме, још и за оно време, могу сматрати *народним*, а пошто им је предмет догађај о коме се имало шта причати, и *ејским*.

У Теодосијеву причању о бекству Растковом као да су се и сачували трагови једне од тих песама савремених том догађају, само песме препричане прозно и другим, књижевним језиком српскословенским, а не језиком старосрпским, народним, на ком је могла бити та песма усмена. И по епској ширини причања, и по детаљисању епизода са честим апострофама и дијалозима, са писањем писама, па са познатим поетским обртима народног песништва, као на пр.: и бѣгомъ бѣжеште оубѣжаше (стр. 10 у издању Даничићеву) као: „трком трчи“, или: и на силне конѣ вѣсаждѣ (стр. 11, исто) као: Он *уседе* вранца помамнога (у Вуковој песни М. Краљевић и Вуча џенерал) или: *Уседоше* два коња витеза (у Вуковој п. Мусић Стефан) идр. што је још и Св. Вуловић у напомени под текстом на стр. 123 у Годишњици Н. Чупића VII наводио, одаје ово Теодосијево причање видљиве трагове народног стихованог причања, баш и десетерачког. И према томе већ, траг једној од оних од Доментијана споменутих песама усмених, траг који је тражен и у Милутиновићевој Златној свирали²⁾ са сумњивим свршетком, и у оном од Петрановића забележеном препеву приче о Алек-

¹⁾ Исти, у Radu 132.

²⁾ С. Милутиновић, Пѣванія черногорска и херцеговачка, II изд., Лајпциг, 1837, стр. 131. У њој је тражио трагове нар. песме о бекству Савину Ст. Новаквић у Јагићеву Archiv-у IV у чланку: Ein serbisches Volkslied über d. Abgang d. h. Sabbas zu den Mönchen (Исто и у Отаџбини за г. 1880).

сију Божјем човеку,¹⁾ па, најбоље, у једној македонској песми са највише историских реминисценција, што ју је објавио Ј. Томић у Гласу СКА 84; траг тај биће да се најбоље очувао у самом причању Теодосијеву, како је то оправдано претпостављао и Св. Вуловић на споменутој стр. 123, где каже: „Мени се чини да би се могло рећи за ово причање Теодосијево да је најстарији остатак те народне песме или традиције, каква је била у другој поли XIII века.“²⁾

Да је пак Теодосије, писац другог Житија св. Саве, био заиста и склон уплетању стихованог слога у своје прозно причање, ево примера и ван текста у коме је прича о бекству, и пре ње. Истичући на стр. 4 у уздању Даничићеву да је Растко рођен само чудом, натприродно, у старости родитеља, и једино као резултат њихове усрдне молитве коју Бог не презре, Теодосије наводи и овај став, који и сам истиче као цитат:

... и, молитвы | плодъ, љстьствомъ | *родивъ се*, 11/13
штъ Бога дань, | Богоу и на*рѣчешъ се*, 11/13
иже и бысть...

То су два правилна фонетичка једанаестерца (11⁴) који се и сликују, а да су цитат, из неке црквене песме свакако, види се по завршетку става: иже и бысть тј. „а тако је и било као што (песма) каже“.

И поред свих измена, и писца, Теодосија или ко буде ако није он, и многобројних преписача, могла би се из текста Теодосијева васпоставити готово цела та песма која би почињала ставом о Расткову навршењу 17-те године и доласку калуђера Русина (стр. 6) а завршавала повратком његових гонилаца Немањи (стр. 21, исто). Место тога повратног враћања у стихове, какви су могли бити у песми по којој тече причање у Теодосија, од чега је чињена проба у споменутом чланку у Животу и Раду, навешћемо овде с почетка приче Теодосијеве став један са низом од четири прозним причањем прекинута стиха онога мешовитог типа каквога су и у

¹⁾ Vlad. Ćorović: Serbische Volkslieder über d. Abgang d. h. Sava zu den Mönchen у Јагићеву Archiv-у XXVIII, стр. 629—33.

²⁾ Неразумљиво је по чему то, поред овако јасних речи Вуловићевих, проф. П. Поповић у последњој, 42 св. Годишњице Н. Чупића, у чланку Светислав Вуловић и његов рад на старој књижевности, на стр. 17, „брани“ овога од приговора проф. Ст. Станојевића, тврдећи озбиљно ово: „Вуловић се ограничио да учини једну констатацију, тачну у осталом, не покушавајући да из ње изводи који било закључак.“

оној Томићевој македонској варијанти. На истој стр. 6 има овај став, у који је додат само један плеонастички поновљен предлог (штъ) уобичајен у стиховима :

И се, јако Богомъ подвигнути соуште,	12/13
Придоше нѣко : иноци	10
Ѡтъ Светыѣ Горе (штъ) Аѡна...	10
Слоучи же се ѡдинъ штъ нихъ Роусинъ родомъ	12/16

Ево и става који је својим убедљивим десетерачким склопом привукао пажњу још Св. Вуловића, те га је, истина као с неком неверицом, навео под текстом на цитираној већ страни, а с узвиком: „Чист десетерац у чистом народном језику!“ Мени се ни први пут није чинио случајним; у намерно подешавање овога стиха — да је стих види се по томе што се и сликује са оним испред себе — уверавало ме је то што он са споменутим непосредним ставом пред собом чини једну сложену реченицу, у којој прва проста јесте по врсти кондиционална у форми упитне, из које је, свеједно да ли грешком писца још или преписача доцнијих, испао карактеристикон такве врсте реченица, оно „ли“. С том малом а оправданом корекцијом, та се сложена реченица којом Сава осуђује гониоце своје што су злостављали калуђере, приказује фиксирана у два коректна десетерца, са инверсијама па и са сликовима чак. Оне гласе у Даничићеву издању на стр. 17 :

Ѡбраза (ли) | не оустыдѣсте се,
Бога како | не оубдѣсте се?

Остаци устикованог слога и друкчијега, не само десетерачкога, осећају се и другде кроз целу причу о Расткову бекству, нарочито у ламентацијама његових преварених гонилаца. Ево и из њих један фрагмент, у коме се види ако не тражење а оно избегавање и сликованог слога. То је на стр. 20 у издању Даничићеву, у тексту који је провераван (разлике у загради) и једним старијим преписом из XIV века, т. зв. Марковим рукописом.¹⁾ Тај став гласи :

¹⁾ Најстаријим преписом хиландарског старца Теодула с почетка XIV в. (г. 1336) није се могао проверавати текст Даничићева издања, иако је он крајем деведесетих година прошлога века добављен из Хиландара и поверен пок. др. Ђорђу С. Ђорђевићу, да по њему спреми основни текст за ново издање Теодосијева Житија св. Саве, просто зато што је тај значајни рукопис, заједно са готовим и провереним преписом мојим — нестао незнано како из заоставштине Ђорђевићеве, а у Хиландар враћен није.

Ѡ чаша твоја господи (8), тобою намъ служима(а)	16/17
Испльнь меда любве (6) и горчаю(маа) жльчи (6/8) намъ оуготовлаема(а),	(7/8)
Ѡ ношь въ ню же всноухшмь (8) по швоу боуди тъмна	16/18
И да не вьчтеши се (7) въ ношти лоунныѡ!	13
Ѡ немоудры(хъ) мы и безоумнѣиши!	10/11
Како югоже многыи дни троднѣ гонивше	
И сего въ роукахъ юмше	
Юдинѣмъ часомъ испоустихшмь!	
Како безоумныи быхшмь!	
Кои грѣхъ нашихъ сънь оудръжа насъ	10/13
И тако оусноухшмь!	
Како оузами не свезахшмь	
Може и заповѣдь прияхомъ,	10
И сижъ скръби смъртныи (8) свободили се быхшмь!	15/16

Сви ови разнолики стихови и сликови расејани по причи Теодосијевој значе свакако исто што и они у прозној епопеји косовској из XVIII века, у Житију кнеза Лазара и војводе Милоша Обилића, тј. да је у време њихово живело снажно народно песништво у таквој версификацији, које је утицало на састављаче и једне и друге приче прозне. Разуме се песништво о истом предмету, истом догађају, не тек песништво уопште, пошто и за Теодосијево препричавање имамо сведочанство Доментијана, чију веродостојност у овом случају није потребно доказивати. С једном само разликом: док код приповедача косовске трагедије имамо присуство више разних песама, испеваних у метрима разним, засебно већ фиксираним, код Теодосија можемо претпостављати и само једну њему познату песму у примитивном мешовитом стиху ритмички још потпуно не диференцираном, у коме се истиче тек онај главни карактеристикон — завршак, слик, онако као у модерном стиху нашем, Драјинчевом на пр.

Око половине XIII века састављао је Доментијан, ученик Савин, у Хилендару, по „нароку“ краља Уроша, *Житије св. Симеона*. Састављајући га служио се и ранијим делима о животу Немањину, Стевановим Житијем, Савином Похвалом, па, разуме се, и својим ранијим делом Житијем св. Саве, допуњујући све то дотле развијеном традицијом о Симеону, углавном светогорском. Видно се трудио да ово *ново* дело своје што више и претстави таквим, уколико то по материјалу није могло изгледати; да га што више украси поетским, и стихованим, умецима, цитатима из Давидових псалама и друге побожне поезије, и у препевима нашим приметно

ритмоване односно прилагођене мелодијама („подобнима“) по којима се певају у оригиналу.

Ево већ у дну прве стране у издању Даничићеву став један тако видно уритмован, и са сликовима, сасвим у тону поетске инвокације псаламске :

Слыши, небо, и вьноушаи, землѣ,	10/11
И чини аньгелстини, оудѣвише се,	11(12)/13
И роди чловѣчѣстини, вькоупѣ събѣрѣше се	(13)15/16
И възвеличите Бога съ мною	11(12)
И възнесемъ име юго вькоупѣ...	(10)11/12

СТИЦАЈ сликова, рецимо и случајних али не и избегаваних него вољно искоришћаваних, имамо на пр. и на стр. 64, унесен свакако из неке стихире св. Симеону, (можда и Савине):

...и юреси ихъ потрѣби, и капица ихъ раздроиши, и идолы ихъ ськроуши, и злославьноюу память ихъ събьхъ потрѣби, и славою ихъ безъ отьлѣка оугаси, и заре благовѣрнѣ прояви вь всѣмъ отьчѣствѣ твоємъ, и црькви Христовы постави, и иконы светыхъ объяви, и светымъ доухомъ вьсе онови...

Колико је баш Доментијан, при састављању свога Житија св. Симеона био склон стихованом уритмљавању прознога слога који је преносио из туђих дела у своје, може нам показати поређење његова текста са основним, Стевановим. И Стеван и Доментијан, по њему, причају како се, пред битку код Пантина на Косову, где је Немања победио браћу пошто се избавио из пећине с помоћу св. Ђорђа, овај светац, „војник Господњи“, јавио игуману манастира у коме се Немања пред саму битку молио Богу за победу. Игуман пита „незнаног делију“ ко је, а он му, по Стевану, на стр. 6 у издању Шафарикову, одговара :

Азь љсмъ рабъ Христовъ Георгие, идыи на помошь
господину твоємюу, побѣдѣти врагы юго...

а ево како је тај одговор свечев Доментијан (сам?) преудесио :

Азь љсмъ рабъ Христовъ Георгие,	10/14
И господемъ Богомъ посланъ љсмъ	10/14
На помошь господиноу твоємюу,	10/11
Ороужиемъ крьстьнымъ побѣдѣти	10/11
Врагы юго...	

Да ли је ту Доментијан Стеванов прозни текст устиховао, или је напротив Стеван могући већ устиховани текст скраћујући попрозио? Јер цела та прича о Немањином бацању у пећину,

Цео текст ове тужбалице — бугарије, по приморском — даје се, поред свих могућних измена и Доментијанових и доцнијих преписивача, а према изговору, фонетички, претставити стиховима бугарштичким. То нарочито вреди за првих шест редова што почињу уводним, можда и случајним десетерцем. У њима има три бугарштичка стиха с припевима, и њима нису потребне никакве преправке. У наредном, четвртном таквом стиху сметало би донекле оно сувишно „сеи“ у првом полустиху, али други полустих је исправан осмерац (8⁴) као и у оба доцнија. Осми ред би се сасвим уритмовао с цезуром иза неакцентована предлога „о“, као и десети са читањем „кој“ место „који“. Али, довољна су и прва три стиха у узајамној непосредној вези, уз напомену да су део *говора*, свечаног говора из приче о догађају, за који имамо доказа да је и опеван у песмама. Од њих је бар за једну могао знати и Доментијан који, видели смо, тако радо цитира и то баш из области песништва. Да ли је то она иста коју је знао и Теодосије или нека друга, пошто их је, и по сведочанству Доментијанову, изгледа, било више? У овој, бар у сачуваном делу, истиче се бугарштички стих, истина с уводним десетерцем али иначе без мешања с другим стиховима, док у Теодосијевој преовлађује десетерац односно мешовити стих. Па нека је и једна само, по времену из кога је, с краја XII века кад се писмена књижевност наша трудом св. Саве тек зачињала као самостална, она би довољно убедљиво показивала да је тада већ наше народно епско песништво постојало и то у оба епска стиха народна, и у дужем, из кога је овај Доментијанов цитат, и у краћем, у којем је дат онај одломак о св. Ђорђу и, боље, она версија о бекству Савином у Св. Гору сачувана у причању Теодосијеву. Али, обе версификације још су и у друштву оне примитивне, мешовите, чији се трагови тако јасно истицали за све време које смо пратили па се и данас видно истичу у песмама из Маћедоније и са источне националне границе наше.

Да ову тужбалицу није саставио сам Доментијан, као можда они похвалописци Лазареви, нарочито Руварчев? И то по угледу на грчке стихове? Или, да ли су у те „грчке“ стихове укалупљивали песме о бекству Савину они наши „људи научени Духом светим“, па их тако и он цитира? Или, могло би се још много штошта претпостављати, али је најпростија а тиме и највероватнија малочас изнета претпоставка наша. А да ли није, слично оном плачу Миличину, и ово импровизиран плач Немањин или,

пошто тужбалице иду у ресор женски, Анин, па запамћен и усмено даље репродукован као самостална песма, тужбалица, те тако допро и на Св. Гору до Доментијана? Од свих тих питања простије је, и најпростије уопште ово: а по чему тај фрагмент у стихованом слогу народних песама не би био прост одломак народне епске песме о бекству св. Саве у Св. Гору, песме савремене догађају као и друге историске, тј. с краја XII века?

На такво домишљање наводило би и ово. Слично оном случају са одломком о св. Ђорђу, са говором његовим, и говор одн. тужбалица Расткових родитеља како је наводи Доментијан, у основи се подударе са тужбалицом њиховом како је наводи Стеван Првовенчани, на стр. 11 у издању Шафарикову¹). Али, док се у Доментијанову тексту врло лако дао ухватити неки стиховани ред, бугарштински; у Стеванову не да се ухватити један ред, па се више намеће и утисак прознога слога, ипак ритмичнијега него остали контекст приповедачки. Та се прозност слога Стеванова нарочито запажа у очевидно *књишком* поређењу са праведним Јовом, којег у онако складно и логички у целину везаном слогу Доментијанову и нема. Тај додатак као да је и помео Стевана те је, после поређења, одједном окренуо тужбалицу из дуала у сингулар, са оба родитеља, како и сам истиче у почетку, на самога Немању.

Стеванов текст, преудешен колико се само дало према логички оправданим одељцима у „стихове“, с истицањем речи и фраза којих има и у Доментијанову, изгледа овако:

... родители же, како въ нѣкоѣмъ оужасѣ възъбыоувша, глаголаста въ себѣ:

1. Боудеть ли си, или ни?	7/9
Шѣствоуютъ ли ѿ наю (7) поуць ли любимы	12/16
въспытаны нама?	6/7
Нанесеть ли нама скръбъ и <i>печаль</i> ?	10/13
5. Събоудеть ли ѿ наю (6/7) искоушениѣ Иовово симь,	16/19
ѿкоже искоуси Господь (8) праведнаго Иова?	15/17
Нѣ обаче Ишвъ праведнѣ сыи,	10/12
ѿ нѣмъ же и Господь (6) самъ послушьствова	12/15
правды юго ради;	6/7
10. Азь же <i>какъ начѣноу илачь</i> тогда,	
Не оувѣдѣвъ ш животѣ (8) любимаго ми въспытаниа	18/19
Что ли <i>како йоушь шѣсѣвова</i> ?	8
Юда ли како оумножаѣ (9) печаль ш нѣмъ прогнѣваю	17/19
14. Незлобиваго владыкоу моужо?	11

¹) P. J. Šafarik: Památky drevn. písemn. Jihoslov., Жив. св. Сим. стр. 11.

А кад су се после вратили потерници из Свете Горе и јавили да се Растко покалуђерио, он — впишае :

15. Благодароу те, владыко (8) Господи Боже мои,	14/15
Исоус Христе милостивы (8) Господи чловѣколюбче,	16
Юже сподобиль ме юси (8) въ дньшньни днь видѣти	16/19
Поуты спасения твоего начело...	12

Даље већ сасвим псаламски текст.

Доментијанов текст и логички и стилски претставља бољу целину. Већ и оно *къ* себѣ пред тужбаличким текстом боље одговара стварности него Стеваново *въ* себѣ. То би могла бити и преписачева омашка, као и *си* у првом стиху место *се* и оно друго сувишно *ли* у другом стиху. Омашком је преписачевом могла и из првог стиха испасти реч „истина“, које у Доментијана има. Иначе, уопште узев, плач је Доментијанов природнији, само родитељски, и у том једном тону дат сав. У Стевана је у другом већем делу мање човечански више богоугоднички, светачки, стога што је и удешаван у првом реду за Немању, доцније и само за њега, и то већ схваћена као свеца. Јер он као да зна одмах куда му је син отишао и да му је то пут указан од Господа, кога стога не сме да гњеви плачем за сином. То сасвим одговара општем тону Стеванова дела, које није обична биографија ктиторска као Савино, писано за увод Типику студеничком, него — хагиографија, „житије и жизан“. А хагиографи преудешавају сав живот онога о ком пишу, још од рођења па и пре рођења његова, тако, да се у свему види да је то богоудник, светац; па је то радио и Стеван, и овде. То значи да је тужбалицу у том тону удешавао одн. преудешавао, ако је имао у памети већ неку готову, раније посталу.

С тим домишљањем, на које нас је већ наводио и тужбалички текст у Доментијана својом простијом и једноставнијом версификацијом народском, морало би се доћи до закључка: да је пред обојицом био један исти текст, једна од оних песама што су их испевали они „Духом светим научени људи“, па је Стеван мењао текст (додао поређење с Јовом, уплетао псаламски текст, окренуо из дуала у сингулар и др.) а Доментијан сачувао текст готово недирнут. Онако као што он уопште ради кад се служи туђим текстом¹⁾, раширујући га обично само уметцима

2) У том чувању основног позајмљеног текста и јесте једна од главних разлика између Доментијана и Теодосија, који преносе увек прерађује да „ни камен на камену не остане“.

украшним (већим бројем епитета, поређењима, цитатима, додуше каткад претерано обимним и обилним). У овом случају, Доментијанов текст у поређењу са Стевановим не само да није раширенији као на другим местима где је преносио из Стевана, него је и простији и мање књишки. То би показивало пак да је Доментијан текст тужбалице родитељске и осећао *као стихове*, као устиховану целину коју није могао мењати уобичајеним парафразним украсима својим.

Тако бисмо, ето, дошли до времена кад се Стара књижевност наша, писана, зачињала, и уверили се да је између ње и усмене народне, баш у форми епског песништва, било увек узајамних утицајних веза, и то не само у правцу од писане ка усменој, него и обрнуто, што досада није признавано. Стога и не сматрамо преко потребним да пратимо и даље још трагове народне епске версификације у списима Старе писане књижевности наше, ни даље у Старословенској.

Потпуности само ради, поменућемо да се и у Житију св. Симеона од Стевана Првовенчаног могао наћи и овај пар стихова непосредно везаних, на стр. 6 у издању П. Шафарика:

И падоше оружјеѡмъ вьси	10/11
И възеть се память ихъ шть землѡ	10/13

а ови се наоко случајни стихови налазе баш у оном тексту Стеванову где прича о победи Немањиној код Пантина на Косову, у тексту где су му се прокрала и друга још два десетерца у говору св. Ђорђа, а где су се и Доментијану у причање уплела она четири раније наведена. Нека би било све то и случајно, али би било и значајно.

И у Савину још краћем Животу Немањином као да се назиру неки трагови народне десетерачке версификације, као на стр. 156 у издању проф. Ђоровића, где се у опису Симеонова умирања наводи *говор*, плачна молба сабраће:

Не остави насъ сирь, господи,	9(10)/11
Тобою бо шсвештени быхшмь,	10/11
И тобою наоучени быхомь...	10/11

у коме би ставу овде истакнуте свезе, не баш преко потребне, могле значити и нарочито удешавање за стихован слог, десетерачки. За раније још доба, да споменемо само да је проф. Ђоровић у Гласу СКАкадемије СХХХVI (72) на стр. 45 нашао десетерац и у азбучној молитви Константина, презвитера бугарског, из X—XI века!

Да завршимо једним наводом о краљу Стевану Првовенчаном од Теодосија. Он га хвали као необично побожна, толико побожна да се и сам светогорац Иларије, кад је од Саве донео писмо св. Симеону у Студеницу, чудио и дивио како Стеван, иако мирјанин, издржава и свеноћно бденије и стојаније и како с умиљенијем плаче, па Теодосије, да то и читаоцима својим објасни, готово кличе похвалама о Стефану наводећи о њему, на стр. 122 у издању Даничићеву, и ово :

... въ вьсакыхъ благопохвальныхъ ... въ воинствѣ искусьнъ и моужествомъ оудивляхъ, югда же бо на трапезѣ прѣдсѣдѣше, тумпани и гоуслѣми, иако обычаи самодржьцемъ, благородныхъ веселаше... Югда же ли на молитвѣ или въ цркви прѣдстати, многымъ оумилѣниемъ и громогласнымъ плачемъ землю оукрапляше... бѣше же и много писаниемъ питатель и симъ довольнѣ разоумнѣ и хоудобѣ сказатель...¹⁾

Иако овај став, узет чисто вербално, може значити да је Стефан своје благодарне госте веселио само свирком, ипак знајући да правог весеља за трпезом нема без певања, смемо значење овога става да проширимо и на песму. Какву? Свакако и епску. Не само зато што се спомињу и гусле, ако и у ширем можда значењу сваког гудачког инструмента, него зато што знамо да се и тамо где у народу нашем нема више гусларске песме, за столом о славама, о свадбама и иначе, певају и песме епске, не само друштвене него баш и праве јуначке, скраћене, као на пр. оне у Блажа Раића наведеној збирци Народно благо, записане на буњевачким свадбама, и др. А благородници Стеванови, ратници пре свега, многи саборци Немањини, каквим су се песмама и могли увеселавати? Побожним? Женсколирским, љубавним и винским? Мушко-епским, јуначким, ратничким? Свакако и овим последњим.

А да ли је, узимајући став Теодосијев опет више вербално, *сам* Стеван свирањем и певањем својим веселио госте, или је, вероватније, као самодржац, имућан, могао да држи своје "глумце" музиканте и певаче који су му веселили госте за трпезом? У првом случају имали бисмо под самодршцем, на кога се Стеван

¹⁾ Ако и ово није одломак из неке устиковане и усликоване *Похвале* Стевану, па је Теодосије као туђе твореније уноси у своје? Он и сам напомиње иза тога става: Нъ еже нынѣ Стефану вѣнце похвалами съплѣтати не лѣтъ юсть...

угледао, краља-песника и певача, псалмопевца Давида, на кога се угледао и као књижевник. Угледање на краља Давида, као играча и певача, имали бисмо, само по сведочанству Теодосија, и код Стеванова сина, краља Владислава, при спроводу Савина тела из Бугарске у Милешеву на стр. 214 у издању Даничићеву Теодосијева Житија св. Саве. Слично и за Лазареве синове, Стевана и Вука, при спроводу очева тела у Раваницу, по сведочанству писца Вукомановићеве похвале Лазару, на стр. 116 у Гласнику СУД XI. Неће то бити све само приповедачка фразирања, ни само њихова књишка подражавања. За Давида се зна да је на својим гозбама увесељавао госте свирањем и певањем. Да би их *веселио*, певао им псалме своје, свакако оне подвижне, победне (Разумејте, народи, да је с нама Бог и покорите се! и др.), а не тужне, покорне. Пренесено на Стевана, значило би да је и он лично певао уза свирку „тупаном и гулама“, свакако, као књижевник (писанијумъ доволнѣ разоуманѣ), *своје* песме, онако како их је после шест векова и други један краљ и песник, Никола Петровић, певао својим витешким гостима у свом двору. Какве песме? Да би поређење с Давидом било потпуно, можда псалме, или, онда савремене, похвале свецима, пре свега свом оцу Немањи Симеону, онакву на пр. као што је она којом је завршавао своје Житиј св. Симеона пре накнадног дометка о краљу Андрији г. 1216, а која и у преводу на данашњи језик у издању књижаре „Време“²⁾ на стр. 54—57 није изгубила ритмичност своју. Она показује да је Стеван био и врло образован и врло талентован књижевник. Да те песме нису биле неке „младићке“, љубавне и винске, могло би показивати и то што Стевана светогорац Теодосије *хвали*. Али, могле су врло лако бити јуначке, и по томе судећи што је у Теодосија тај став о Стеванову весељењу гостију везан непосредно и каузално са ставом о Стеванову „удивљењу мужаством“, јунаштвом.

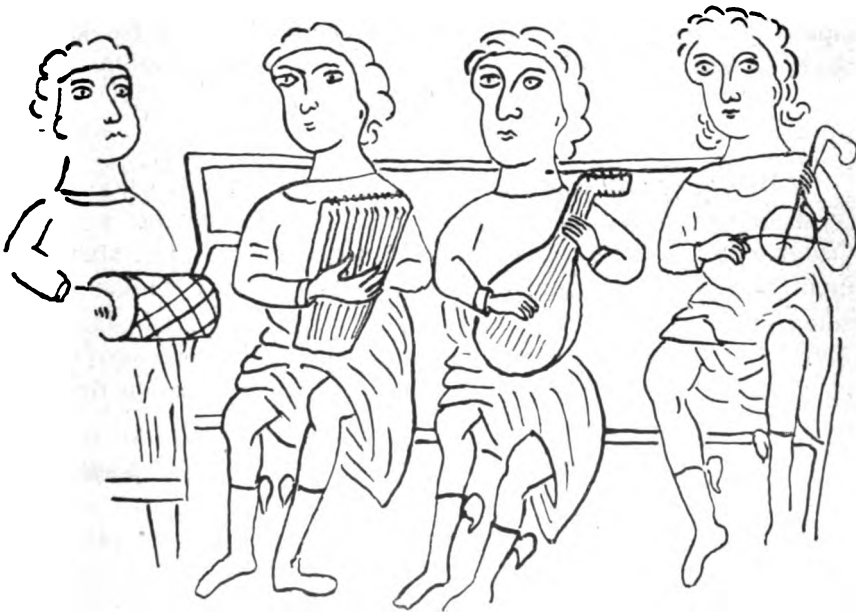
Иста се та питања: какве су песме певане на тим гозбама са благородницима, постављају и у случају да су их певали Стеванови плаћени „глумци“, а не он, а исти се и одговор намеће сам, по свему што смо досада нашли као највероватније.

Ево и илустрација такве једне средњевековне гозбе са свирачима и певачима. То је снимак с рукописа београдске Н. библи-

¹⁾ Краљ Стеван Првовенчани: Житије и жизан св. Симеона — Немање. Б. 1923.

отеке под бр. 757, у коме је најстарији познати препис наше Александрије с краја XIV века. На двема наспрамним странама (лист 34β и л. 35α) насликана је у бојама свадбена гозба Александра. Десно су гости за пуном трпезом, лево оркестар, свирачи и певачи који их увесељавају. Горе, позади, стоје дувачи, само свирачи, „праскавници“, напетих образа и косо дигнутих „праскавица“ као данашњих „грнета“ (кларинета), а пред њима су „глумци“, свирачи и певачи. Пратилац свирке, онај с „тупаном“,

глумци

стоји, а тројица главних (примаша) седе на клупи један до другог овим редом: лево онај с харфом (псалмиста?), у среди онај с тамбуром (булгарином?), десно и најближе гостима један с гуслама држећи их не прислоњене о раме као виолину него на уздигнутом колену, као што гусле држе и данашњи гуслари. Нека је та слика и копија с илустрације оригиналног текста с кога је превођена наша Александрија, дакле слика туђинске гозбе и „глумаца“, ипак може ту бити и нешто наше, прилагођено нашим животним приликама, као оно на фрескама манастирским, у основи такође копијама. А гусле саме, које су се овакве исте као наше и у

служби истој као давалац тона певачу народном, и данас сачувале чак и у ратоборних маварских племена северне Африке, тако су примитиван инструменат музички, да се не бисмо чудили ако би се нашао и код аустралиских урођеника, и пре хиљаду и више година, како то истиче проф. Г. Бекинг у споменутој расправи *Der musikalische Bau des montenegrinischen Volksepos¹⁾*.

Неће бити сувишно додати овде што је још пре сто година мислио о развоју народног епског песништва нашег Вук Караџић. У I књизи СНПјесама у IV издању државном (г. 1932), у прештампаном предговору к издању г. 1824, Вук је рекао (стр. XVIII): „Ја мислим, да су Србљи и прије Косова имали јуначки пјесама од старине, но будући да је она промјена тако силно ударила у народ, да су готово све заборавили што је било донде, па само оданде почели наново приповиједати и пјевати“...

* * *

У Прегледу српске књижевности у § 35 на стр. 49 у последњем, осмом издању, каже се за наше народно песништво и усмену књижевност „... кад смо је, пре једног века, први пут пронашли, нашли смо је не у писаним споменицима старих библиотека и архива, него у живој речи сељака...“ а тај се став сада може допунити: „...не зато што је тамо није било, него зато што ту није тражена“. Нека се потражи, наћи ће се, и више и боље од овога овде изнесенога.

Драг. Костић

¹⁾ У Archives Néerlandaises de Phonétique Expérimentale, tome VIII-IX (1933).